

Arş. Gör. Dr. Emrah GÜNDÜZ

Bingöl Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Bingöl/TÜRKİYE
egunduz@bingol.edu.tr
ORCID

**MEVLÂNÂ'YA İZAFE EDİLEN BİR
ŞİİR ŞERHİ: ABDÜLMECİD
ŞİRVÂNÎ'NİN *HİTÂB-I SİHRÎ* ADLI
ESERİ**

COMMENTARY ON A POEM
ATTRIBUTED TO RUMI:
ABDULMECID SHIRVANI'S WORK
"HITAB-I SIHRI"

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 19.06.2022	Received Date: 19.06.2022
Kabul Tarihi: 30.08.2022	Accepted Date: 30.08.2022
Yayımlanma Tarihi: 31.10.2022	Date Published: 31.10.2022

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Gündüz, Emrah, "Mevlânâ'ta İzafe Edilen Bir Şiir Şerhi: Abdülmecid Şirvânî'nin *Hitâb-ı Sihri* Adlı Eseri", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 8, Sayı 17, Güz 2022, s. 149-187.

Gündüz, Emrah, "Commentary on a Poem Attributed to Rumi: Abdülmecid Shirvan's Work "Hitab-ı Sihri"", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 8, Volume 17, Fall 2022, p. 149-187.

10.28981/hikmet.1132831

Arş. Gör. Dr. Emrah GÜNDÜZ

MEVLÂNÂ'YA İZAFE EDİLEN BİR ŞİİR ŞERHİ: ABDÜLMECİD ŞİRVÂNÎ'NİN
HİTÂB-I SİHRÎ ADLI ESERİ

COMMENTARY ON A POEM ATTRIBUTED TO RUMI: ABDULMECID SHIRVANI'S
WORK "HİTAB-I SİHRİ"

ÖZ

Bu makalede hayatının bir bölümünü İstanbul'da geçirmiş Azeri kökenli Abdülmecid Şirvânî'nin (d. 18??- ö. 19??) Türkçe tek eseri olan Hitâb-ı Sîhrî'nin tanıtımı ve muhteva incelemesi yapılmıştır. Eserin müellif hattı el yazması, tek nüsha hâlinde Vatikan Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Kataloğu vat.turco.135 numarada tespit edilmiştir. Eserde Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'ye nispet edilen bir Farsça şiirin şerh ve tercümesi yapılmıştır. Sabah erken kalkmanın fazileti üzerine yazılan ve dönemin padişahı Mehmet Reşat'a takdim edilen eser, dinî-tasavvufî türde olup süslü nesir özellikleri taşımaktadır. Üç dilde yazılmış eserde şerh edilen manzumeye ilgili tercümelemlerde Türkçe, dinî alıntılarda Arapça, şiir alıntılarında Farsça kullanılmıştır. Eserin içeriğiyle ilgili olarak, Şirvânî tarafından Mevlânâ'ya izafe edilen "Berhîz vakt-i subh-dem" redifli 16 beyitlik Farsça şiirin, muteber Mevlânâ kaynaklarında geçmediği tespit edilmiştir. Bu çalışmayla söz konusu şiirin Mevlânâ'ya aidiyeti irdelenmiş ve bu konu tartışmaya açılmıştır. Bununla birlikte Türk edebiyatı şerh ve tercüme geleneğine katkı sunacak olan Hitâb-ı Sîhrî adlı eserin ilim âlemine sunulması hedeflenmiştir. Eserde şerhi yapılan manzumenin Mevlânâ'ya aidiyeti konusunda şüpheler dile getirilmiş ve bu konuda ihtiyatlı olunması gerektiği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Farsça, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Şirvânî, şerh, şiir, tercüme.

ABSTRACT

This study identifies and analyzes the content of Hitâb-ı Sîhrî, the only work written in Turkish by Abdülmecid Şirvânî (b. 18?? - d. 19??), who spent a part of his life in Istanbul. The manuscript of the work written by the author himself was found in a single copy in the Vatican Library Turkish Manuscripts Catalogue numbered vat.turco.135. In the work, a Persian poem attributed to Mawlana Jalaladdin Rumi was commented and translated. The work, which was written on the virtue of waking up early in the morning and presented to the sultan of the period, Mehmet Reşat, is in the religious-mystical genre and has the characteristics of ornamented prose. In the work written in three languages, Turkish was used in the translations related to the verse annotated, Arabic in religious quotations and Persian in poetic quotations. Regarding the content of the work, it has been determined that the Persian poem of 16 couplets with the redif "Berhîz vakt-i subh-dem" attributed by Şirvânî to Mawlana was not mentioned in the respected Mawlana sources. Through this study, the belonging of the poem in question to Mawlana is examined, and this issue was brought into discussion. In addition, this study aims to present the work called Hitâb-ı Sîhrî, which will contribute to the tradition of commentary and translation of Turkish literature, to the world of science. Some doubts are expressed about the belonging of the verse commented in the work to Rumi, and it is emphasized that one should be attentive in this regard.

Keywords: Persian, Mawlana Jalaladdin Rumi, Şirvânî, scholium, poem, translation.

Giriş

“Osmanlı bilimi, kendisinden önceki Selçuklu Devleti’nin bilim mirası ve çağdaşı olan Anadolu Türk beyliklerinin idaresi altında bulunan şehirlerde kurulmuş olan eğitim müesseselerinin temeli üzerine kurulmuştur (İhsanoğlu, 2017: 6).” Medrese kültürünü Anadolu’ya taşıyan Selçuklular (1040-1308), Anadolu’daki akfî, dinî ilimlerin gelişmesinde ve edebî kültürün şekillenmesinde büyük pay sahibidirler. Selçuklular döneminde yaşamış ve Farsça eserler vermiş olan Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Osmanlı kültür hayatını etkileyen ve edebiyatının şekillenmesine/gelişmesine katkı sağlayan isimlerin başında gelir.¹ Öyle ki çok dilli bir kültürün aynası olan Osmanlı edebiyatında Farsça yazan şairlerin kahir ekseriyetini onun takipçileri oluşturur.

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî gerek Türk edebiyatında gerekse de dünya edebiyatlarında tasavvufa gönül verenlerin yürekten bağlılık ve sevgi gösterdikleri bir şahsiyettir. Onun şiirleri, kültürümüzde şi’r-i evliya tefsir-i Kur’an’dır düsturunca Kur’an-ı Kerim’in tefsiri sayılmış ve tarihimizin her döneminde kalem erbabınca diri tutulmaya çalışılmıştır. Şiirlerindeki manevi hava kendisinden sonra Mevlevî edebiyatının doğmasına vesile olmuştur (Gölpınarlı, 2008: 405). Anadolu’da, XIII. yüzyılda oğlu Sultan Veled ile başlayan Mevlevilik hareketi, Osmanlı’nın son döneminde de tesirini yitirmeden devam etmiştir. Geniş coğrafyaya ve zaman dilimine yayılmış olan Mevlânâ sevgisi, ona ait olmayan sözlerin/şiirlerin ona atfedilmesini de beraberinde getirmiş; fazlaca söz ve şiir Mevlânâ’ya aitmiş gibi lanse edilmiştir.² Mevlânâ’nın kullandığı mahlasın başka şairlerin mahlaslarıyla karıştırılması ve tarih boyunca başka şairlere ait şiirlerin özellikle Mevlânâ’nın şiirleri arasına alınmış olması da bu durumu bir çıkmaza itmiştir (Fürûzanfer, 2005: 183-184).

Cumhuriyet sonrası Mevlânâ’ya aidiyeti tartışmalı olan şiirler üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır. İranlı Mevlânâ uzmanı Prof. Bediüzzaman Fürûzanfer (ö. 1970), *Dîvân-ı Kebîr*’in dokuz eski yazmasını karşılaştırmış ve Mevlânâ’ya ait olmayan gazelleri önemli ölçüde ayıklamıştır (Açıkgöz, 2019: 244). Ülkemizde ise Abdülbaki Gölpınarlı ile başlayan ayıklama çalışmaları zamanla artış göstermiştir.³ Âmil Çelebioğlu’nun Mevlânâ’ya izafe edilen meşhur *Mîmiyye Kasidesi* hakkındaki makalesi (Çelebioğlu, 1998: 519), Yakup Şafak’ın yine Mevlânâ’ya izafe edilen meşhur “*Yine gel...*” rubaisinin aidiyetini zayıf bulduğu incelemesi (Şafak, 2009: 80) ve Namık Açıkgöz’ün aslında Şeyhî’ye ait olan mülemma bir gazelin zamanla Mevlânâ’ya atfedilmesi üzerine şüphelerini dile getiren makalesi (Açıkgöz, 2014: 244) bu ayıklama çalışmalarından bazılarıdır. Bilhassa mecmualarda, zikir

¹ “Mevlânâ’nın şairliği sebebiyle, şiirin ‘sünnet-i seniyye-i Mevleviyye’ olarak kabul edilmesi ve bu tarikattaki Mesnevi okuma ve okutma geleneği, Mevlevileri şiirden anlamaya hatta şair olmaya yöneltmiştir. Bu sebeple, Mevlevihaneler, klasik Türk edebiyatını besleyen en önemli kaynaklardan biri hâline gelmiştir (Horata, 1999: 46).”

² Mezhep ve milliyetçilik propagandaları, tekkelerde uydurma şiirlerin Mevlânâ’ya atfedilip okunması, şeyhlerin bu şiirlerin/sözlerin ona ait olup olmadığını incelemeyen Mevlânâ sanıyla kabul etmeleri gibi hadiseler bu yanlışlığa zemin hazırlayan nedenlerden bazılarıdır (Gölpınarlı, 2006: 39).

³ Bkz. Gölpınarlı, 2006: 39-45.

defterlerinde ve Mevlevî geleneğini konu edinen el yazması eserlerde Mevlânâ'nın divanında olmayan ama ona nispet edilen çokça şiire rastlanılmaktadır. Çalışmamızda konu edilen ve Sultan Mehmet Reşat'a sunulan *Hitâb-ı Sîhrî* (Sihirli Sözler) adlı eser, bu türden bir şiiri bünyesinde barındıran mezkûr eserlerdendir. Azeri kökenli edip Abdülmecid Şîrvânî'ye ait eser, dinî-tasavvufî türde bir tercüme ve şerhtir. Eser, manzum-mensur karışımı olup Arapça ve Farsça bölümler içermektedir. Eserin müellif hattı el yazması ve tek nüshası Vatikan Kütüphanesi Türkçe El Yazması Eserler Kataloğu 135 (vat.turco.135) numarada tespit edilmiştir.

Bu çalışmada Abdülmecid Şîrvânî'nin, dönemin padişahı Sultan Mehmet Reşat'a ithaf ettiği *Hitâb-ı Sîhrî* adlı eserinin tanıtılması amaçlanmıştır. Bununla birlikte dış tenkit yoluyla eserde şerhi yapılan ve müellif tarafından Mevlânâ'ya izafe edilen şiir hakkında duyulan şüpheler dile getirilmiştir. Manzumenin aidiyeti konusunda fikir yürütülmeye çalışılmış ve konu tartışmaya açılmıştır.

1. Abdülmecid Şîrvânî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri

1.1. Hayatı ve Edebî Kişiliği⁵

Yaşamının bir bölümünü İstanbul'da geçiren Azeri kökenli Abdülmecid Şîrvânî hem bürokrat hem edip bir şahsiyettir. Türk edebiyatı son dönem şair/yazar biyografilerinde adına veya eserlerine dair herhangi bir bilgi bulunmayıp hakkında edinebildiğimiz bilgiler kısıtlıdır. Doğum ve ölüm tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmayan Şîrvânî, II. Abdülhamit (1876-1909) ve Sultan Mehmet Reşat (1909-1916) dönemlerinde yaşamıştır.

Şîrvânî yabancı kökenli bir yazar olduğu için hakkındaki bilgiler de yabancı kaynaklarda geçmektedir. Azerbaycan'da yayımlanan bir çalışmada Şîrvânî'nin, XIX. asrın sonu ile XX. asrın başlarında yaşadığı ve Türkçe yazılmış *Hitâb-ı Sîhrî* adlı eserini Sultan Mehmet Reşat'a ithaf ettiği ifade edilmektedir (Elekberli, 2014: 34). Ona dair kaynaklarda yer alan diğer bilgi ise ismiyle alâkalıdır. İstanbul'da yaşayan İranlılardan olup adının Abdülhamid Şîrvânî olduğu iddia edilmiştir (Riyâhî, 1995: 265). Ancak bu bilgi kısmen doğru olsa da gerek kaynaklardan gerek kendi eserlerinden adının Abdülhamid değil Abdülmecid olduğu görülür:

Mâ vecebe 'aleynâyı ifâdan şöñra 'arz-ı mâ-fi'z-zamîre bu vechle mübâderet olunur ki işbu fakîr-i bî-istiâtâ'at u hakîr-i endek-bızâ'at hâk-pâ-yi ehl-i 'irfân u muhabbet şâhib-dilân 'Abdülmecîd Şîrvânî... (1b)

(Üzerime düşeni yerine getirdikten sonra gönlümden geçen işe girişmek maksadıyla, irfan ve muhabbet ehlinin ayağının tozu olan ben -ki güçsüz bir fakir ve az sermayeli bir hakir- Abdülmecid Şîrvânî...)

⁴ Bu tür tenkit, eserin kültürel değerini ortaya çıkarmaya yönelik olup aynı zamanda sunulan metnin doğruluk derecesinin sorgulanmasını ve güvenilir bir kaynak olup olmadığını kapsar (Tulum, 2017: 32; Ece, 2015: 706).

⁵ Bu bölümde yazar hakkında sunulan bilgiler ağırlıklı *Hitâb-ı Sîhrî* den edinilmiştir.

Ayrıca Farsça eserler verdiği için İranlı olduğu düşünüldüyse de mahlasından da anlaşılacağı üzere yazar aslen Azeri kökenlidir.⁶

Şîrvânî, İstanbul'da Mekâtib-i İbtidâi ve Medâris-i Sultanî'de Farsça dil bilgisi dersleri vermiştir (Enûşe, 1375: 590; Riyâhî, 1995: 265). Eserlerinde Farsça haricinde Türkçe ve Arapçaya hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Kendisine yararlı ve zararlı olan şeyleri fark edince yararlı olana teveccüh eden Şîrvânî, manevi yönünü keşfeder ve kendini tasavvuf yoluna adar. Bu hevesle de doğduğu topraklardan İstanbul'a göç eder. Ancak bu göçün yapıldığı tarih hakkında kesin bir bilgi yoktur:

...menfâ 'at u mazarratımı yek-digerinden fark u temyîz ideliden beri tırık-ı 'aliyye ve anlariñ müntesibînine muhabbet u meveddetim ber-kemâl olageldiginden evvelce maskat-ı re'simde ve terk-i dâr u diyâr ile hicret etdikden şoñra... (1b)

(...bana fayda ve zarar verecek şeyleri bir diğerinden ayırıp fark ettiğim zaman, en yüce manevi yollara ve o yolların büyüklerine duyduğum sevgi ve muhabbetten dolayı doğum yerimi ve memleketimi terk ettikten sonra...)

Eserinin mukaddimesinde Şîrvânî, Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye'de (İstanbul medreselerinin genel adı) çalıştığını ve özel memuriyetle Hindistan, Afganistan ve Arabistan yarımadasının sayısız belde ve bölgelerinde bulunduğunu ifade etmektedir:

...Dârü'l-Hilâfe-i 'Aliyye'de ve me'mûriyyet-i mahşûşa ile Hindistân ve Afğanistân ve 'Arabistânîñ lâ-yu'add ve lâ-yuḥşâ bilâd u kûrâsında nâdirî 'l-vücûd birçok zevât-ı kirâm u meşâyih-ı 'izâm hâzerâtüñ mecâlis-i melâ'ik-i enîslerinde bulunup anlariñ enfâs-ı kudsîyyelerinden istifâzâ etdigim gibi... (1b)

Tasavvuf akide ve usullerinin yoğun yaşandığı bu bölgeler, yazarın düşünce hayatında derin izler bırakmıştır. Kendisi, ender görülebilecek birçok din büyüğünün meclislerinde bulunduğunu ve onların kudsî nefeslerinden/dualarından feyiz aldığını belirtmektedir. Edebî şahsiyetinin yaptığı bu geziler sayesinde şekillendiği muhakkaktır. Şîrvânî, bahsi geçen din büyüklerinin telif ettiği feyz dolu eserleri uzun müddet incelediğini, bir toplayıcı gibi bu faydalı eserlerden faydalandığını ve bunları öğrenciliğinden beri hususi defterine kaydettiğini aktarır:

...te'lif ü taşnîf buyurdıkları kütüb-i füyûzât-ı meşhûn ve resâ'il-i kudsîyyet-nümûnlarını dahî mü'tâla'a ile hayli mesâ'il-i daḳîka ve haḳâyık-ı enîkayı ḥûşe-cîni tarîkiyla talebeliğimden beri defter-i mahşûşuma kayd u tahrîr ederdim... (1b)

Yazarın özel defterinde yer alan şiirlerin biri de Mevlânâ'ya izafe ettiği ve *Hitâb-ı Sîhrî*'de şerhini yaptığı “*Berhîz vakt-i subh-dem*” redifli 16 beyitlik manzumedir:

...Ez an cümle Sulṭânü'l-Ârifîn ve Burhânu'l-Vâşılîn Hazret-i Hudâvendigâr-ı Mevlevî-i Ma'nevî a'nî Muḥammed Celâlüddîn ḳaddesallâhu sirruhu 's-sâmî ḥâzretleriniñ

⁶ Şîrvân, Azerbaycan'da tarihî bir bölge olup günümüzde mevcut olmayan bir şehirdir (Aydn, 2010: 204).

Berhîz-i vakt-i şubh-dem der-râh-ı meşîd nih kâdem

Tâ şâd bâşî vakt-i ğam berhîz vakt-i şubh-dem

بر خیز وقت صبحدم در راه مسجد نه قدم تا شاد باشی وقت غم بر خیز وقت صبحدم

matla'-ı ğarrâsıyla muvaşşâh u müzeyyen bulunan ğazel-i 'âle'l-âllerini dahı sebt-i defter etmiş ve ekşeriyâ terennüm ederek cûş u hurûşla feyz-yâb oluyor idim. (2a)

(...Örnek olarak, ariflerin ve hakikate erişenlerin sultanı Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin, "Seher vakti (sabah vakti) kalk caminin yoluna düş, kederlendiğin anlarda mutlu olmak için seher vaktinde uyan" matlûiyle süslü eşsiz gazellerini bu özel defterime kaydetmiştim. Bu şiiri çok defa coşkununla okuyup feyz alıyordum.)

Şîrvânî'nin şairlik yönü olmayıp eserleri genel olarak mensurdur. Bürokrat, edip ve mutasavvıf olan Şîrvânî, manevi yollar içerisinde Mevleviliği kendine rehber edinmiş; Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'ye ve Mevleviliğe olan sevgisini açık bir şekilde dile getirmiştir:

Mağşûd-ı 'âcizânem evvelâ ve bi'z-zât "Evliyâ bendelerin etse cihânda takşîm / Düşerim pâyine ben Hazret-i Mevlânâ'nın" ümniyesinden 'ibâretidir. (2b)

(İlk olarak ve şahsen amacım, "Evliyalari biz kölelere pay etselderî şayet, ben Hazret-i Mevlânâ'nın payına düşerdim" umudundan ibarettir.)

Şîrvânî, son yüzyıl Osmanlı edebiyatında Farsça şerh ve tercüme yönelmiş; sarayın ilgisine mazhar olmuş bir şahsiyettir. Ölümüne ilişkin herhangi bir tarih bilgisine rastlayamadığımız Şîrvânî, 1329/1911 yılında memuriyetten emekli edilmiştir:

... Vakta ki biñ üç yüz yigirmi toköz târîhinde tekâ'üd edildim ve hîçbir kâr u bâr ile meşġûliyyetim olmadıġından miñnet-hânemde kûşe-i inzivaya çekildim... (2a)

(1329/1911 tarihinde emekli edildim ve herhangi bir işim ve meşguliyetim olmadığı için kendi köşeme çekildim...)

1.2. Eserleri

Şîrvânî, hayatı boyunca 4 adet kitap yazmıştır. Türkçe tek eseri olan *Hitâb-ı Sîhrî* haricinde kitaplarının dili başlıklarından da anlaşılacağı üzere Farsçadır. Yazarın eserleri şunlardır:

1.2.1. Gencîne-i Kavâid-i Fârisî be-Türkî (Gencîne-i Kavâid-i Fârisiye)

Eser hakkında fazla bilgi mevcut değildir. Şîrvânî'nin, Farsça ve Türkçenin kurallarıyla birlikte zenginliklerinin anlatıldığı, ilk ve orta dereceli okullar için yazılmış bir dil bilgisi kitabıdır. Eser 1299/1881-82 yılında İstanbul'da kaleme alınmıştır (Enûşe, 1375: 590; Riyâhî, 1995: 265).

1.2.2. Nefîce-i Kavâid-i Fârisî be-Türkî (Nefîce-i Kavâid-i Fârisiye)

Eser, 1329/1911-12 tarihinde İstanbul'da kalem alınmış; Farsça ile Türkçe karşılaştırılarak ilk ve orta dereceli okullar için yazılmış bir ders kitabıdır (Enûşe, 1375: 590; Riyâhî, 1995: 265).

1.2.3. Mehâsin-i Ahlâk-ı Muhammediyye

Eserin, 1327-1337/1909-1918 tarihleri arasında yazıldığı düşünülmektedir. El yazması bir nüshası, Topkapı Saray Müzesi Kütüphanesi 221 MR. 751 numarada kayıtlıdır (Enûşe, 1375: 590). Sultan Mehmet Reşat'ın annesine ithaf edilmiştir (Karatay, 1961: 85). Eser, Hz. Peygamber'in güzel ahlakı çerçevesinde çocuk terbiyesinden ibadete, tevekkülden sabra birçok konu hakkında açıklamalar ve usuller içermektedir. Mensur tarzda yazılan eserin dili Farsçadır. Eserde Sa'dî-i Şîrâzî, Ferîdüddin Attâr ve Mevlânâ gibi isimlerin şiirlerinden iktibaslar yapılmıştır.

1.2.4. Hitâb-ı Sîhrî

Çalışmamızın konusu olan bu eser, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'ye izafe edilen *Berhîz vakt-i subh-dem* redifli gazelin tercüme ve şerhini içermektedir. Mevleviliğin usul ve esaslarının da anlatıldığı eser, şekil bakımından manzum-mensur karışımı bir formdadır. Hacim olarak küçük ancak meziyetinin büyük olduğu iddia edilen eserin, Şîrvânî'nin emeklilik tarihi (1329/1911-12) ile I. Dünya Savaşı arası bir dönemde yazıldığı anlaşılmaktadır:

İşte böyle bir zamân ki âteş-i ekdâr u âlâm ile kalb-i hazînim yanmakta ve gözlerimden sirişk-i hûnîn akmakta iken عند ذكر الصالحين تنزل الرحمة kelâm-ı sa'âdet-encâmı mâ-şadâkıncâ pîrânîñ rûhâniyyet-i kudsîyyet-intimâsından istimdâd ederek hacmen kuş'ası küçük ve menâbî'-i feyzâ feyzîniñ kâdrü meziyyeti pek büyük olan işbu eser-i âcîzânemiñ tahrîrine bed'ü mübâşeret eyledim. (3a)

(Acı ve elemelerin canımı yaktığı bir zamanda, kederli kalbim yanmakta ve gözlerim kanlı yaşlar akıtmaktayken, "Salihlerin ismi anılınca gökten rahmet iner." sözünün maksadıyla büyüklerin kudsî ruhlarından medet umarak kendisi küçük ama feyzi ve meziyeti büyük olan bu acizin elinden çıkmış eserin yazımına başladım.)

Şîrvânî, mukaddimede Mevlânâ'nın şiirinin tercüme ve izahını haddi olmayarak yapmaya karar verdiğini, ayet ve hadislerin yanı sıra önde gelen din büyüklerinin kıymetli sözlerini ve hayatlarını dile getirip kaleme aldığını aktarır. Bu sebeple de eserine *Hitâb-ı Sîhrî (Sihirli Sözler)* adını verdiğini ifade eder:

... fakîr-i pür-takşîr Hazret-i Pîr-i Dest-gîriñ mâra 'z-zikr gazel-i kudsîyyet-makâlleri ki her bir kelimesi maḥz-ı hikmet ve her bir fıkrası gencîne-i dürr ü ma'rifet ve her bir mışrâ'î 'ayn-i hakîkat olduğu ehl-i diller 'indinde zâhir ve haḳâyık-ı şînâsân nezdinde vâzîh u bâhirdir min gayr-i haddin anîñ tercüme ve izâhı 'azmine karar verdim ve buña dâ'ir âyât-ı celîle ve ehâdis-i şerîfe ve akvâl-i evliyâ-yı kirâm u ahvâl-i ârifîn-i zü'l-ihtirâmı îrâdu tahrîr edip nâmını Hitâb-ı Sîhrî ismiyle tesmiye eyledim. (2a-2b)

(...kusur dolu bir fakir olan ben, Hz. Mevlânâ'nın yukarıda zikredilen her bir kelimesi hikmetin özü, her bir bölümü inci ve marifet dizili bir hazine, her bir mısraı gönül ehline ve hakikati tanyanlarca apaçık bir hakikat aynası olarak

tanımlanan kudsî gazellerini haddim olmayarak tercüme ve açıklamasını yapmaya karar verdim. Bunu yaparken ayet, hadis, büyük evliyaların sözleri ve saygıdeğer irfan sahiplerinin hallerinden örnekler verdim ve bu sebeple de eserime Hitâb-ı Sîhrî ismini verdim.)

Eser, Sultan Mehmet Reşat'a takdim edilmiştir:

...Pâdişâh-ı İrfân-penâh ve Hâlif-e-i ma'âlî-iktinâh efendimiz hazretleriniñ nazâr-gâh-ı 'âlî-i mülûkânelerinden cây-i kabûle mazhar olduğu taqdîrde fakîr-i du'â-gûları için sermedî bir sa'âdet hâşıl olacağı... (2b)

(...(eserim) ilim yuvası ve yüksek derecelere erişmiş padişahımızın şahane nazarlarında kabul edildiği takdirde onun fakir bir duacısı olan benim için sonsuz bir mutluluk olacaktır.)

Eserde izlenen şerh yöntemi düzensiz bir formdadır. Yapılan şerhe ve yönetime dair tespitler ise şunlardır:

a. Şerh edilen her beyit, sırasına göre beyt-i devvom, beyt-i siyyum, beyt-i çehârom vd. gibi Farsça başlıklar altında şerh edilmiştir.

b. Beyit sonrası şerhe geçişlerde bazen “tercüme”, bazen “yani”, bazen de doğrudan tercümeyle başlanarak konuya giriş yapılmıştır:

Tercümesi ey nefis şabâhleyin kalk' ibâdet kaşdıyla mescid yoluna kadem-nihâde ol ğam ve miñnet zamânı mesrûr u şâdân olmak ister iseñ vaqt-i şubhda kalk râh-ı muşallâya revân ol. (4a)

c. Şerh edilen hemen her beyit sonrasında Mevlânâ'nın Mesnevî-i Ma'nevî'sinden iktibas yapılmıştır:

...Ve kâle Mevlânâ-yı mâ'kuddise sırruhu'l-'azîz fi'l-Mesnevî'ü-Şerîf

Mesnevî

Fâ 'î lâ tün Fâ 'î lâ tün Fâ 'î lün

Cem' şarhest û cemâ'at der-namâz جمع شرطست و جماعت در نماز
Emr-i ma'rûf û zi münker ihtirâz⁷ امر معروف و ز منکر احتراز (5a)

d. Bazı beyitlerin şerhi yapılırken verilen fikirle paralel olarak kişi veya eserden örnekleme/kaynak gösterme yapılmıştır:

Ger âgehî çün zindegân dârî haber ez mürdegân

Benger be-sûy-i reftegân berhîz-i vaqt-i şubh-dem

گر آگهی چون زندگان داری خیر از مردگان بنکر بسوی رفتگان بر خیز وقت صبحدم

Ol Hâzret-i Molla-yı Rûm kuddise sırruhu tekrâr buyuruyorlar ki ey nefis eger bir hayât bulunanlar gibi haberiniñ var ise ve mahalle-i hâmûşânda şemt u sükût üzere

⁷ Cuma [namazı kılmak], namazda cemaat olmak, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak şarttır (Örs ve Kırılgiç, 2015: 791).

yatanlarıñ ahvâlınden âgâh iseñ vaqt-i seherde kalk tekâsül etme âhirete rihlet etmiş olanlarıñ hâline nazar-ı 'ibretle nazar eyle **Dîvân-ı Kebîr'de bir gâzelerde buyuruyorlar...** (14b)

Sulţân Veled kuddise sirruhu hazretleri buyuruyorlar ki cürm ü günâhlardan nâdim ü pîşmân olmaqlığıñ ikrârına gözyaşı şâhid-i 'âdildir. (23a)

e. Şerh edilen beyit ile alakalı sıklıkla ayet ve hadis iktibasları yapılmıştır. Bunların bazıları Arapça bazıları ise doğrudan Türkçe çeviri şeklindedir:

...yevm-i kıyâmetde tena'umdan itâb tarîkıyla su'âl olunacaqdır kemâ kâlallâhu 'azze ve celle **ثم لتسئلن يومئذ عن النعيم** vârid olmuştur. (12a)

Şeddâd bin Evs radıyallâhu 'anh Hazret-i Server-i Âlem şallallâhu 'aleyhi ve sellem efendimizden rivâyet eder ki Hazret-i Peygamber efendimiz buyurdular ki zeki ol kimsedir ki nefisini muhâsebe etdi ve ölümden soñrasıyçün 'amel etdi ve ahmağ ol kimsedir ki nefisini hevâ vü hevesine tâbi' kıldı ve nefisiniñ muhâsebesini Hağğ celle ve 'alâ hazretlerinden temennî eyledi. (8b)

f. Eserin bütününde tercümeler genellikle Türkçe ağırlıklı olsa da şerh kısımlarında üç farklı dilin kullanıldığı görülür. Eserde metin dışı sadece Arapça, Farsça ve Türkçe ifadeler kullanıldığı gibi üç dilli ortak metinlere de yer verilmiştir:

Hazret-i Pîr fermâyed ki داوم على الجماعة فانها سنته مؤكدة غايته التأكيد cihet-i te'kîdi ol derece ehemm ü elzemdir ki cemâ'ati eger bir maħalle ahâlisi terk ederse anları silah ile katl etmek vâcibdir zîrâ cemâ'ate devâm şî'âr-ı İslâmdandır. (5a-5b)

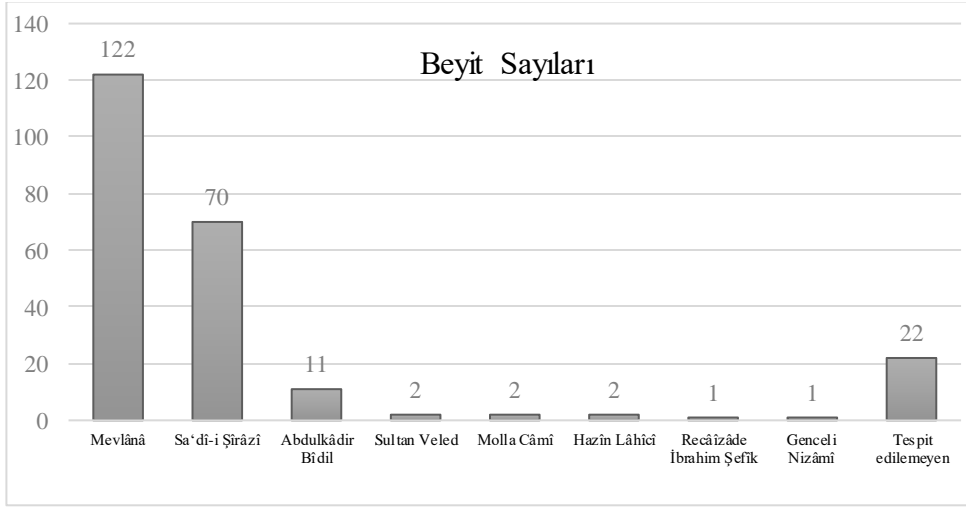
g. Şerh ve tercüme bölümlerinin desteklenmesi adına tasavvuf büyüklerinin rivayetlerine ve hayatlarına dair hikayeler anlatılmıştır:

Seyyîdü 't-Tâ'ife Cüneyd-i Bağdâdî kuddise sirruhu hazretlerini vefâtından soñra bir zât rü'yâda görüp su'âl etdi ki Hağğ Sübhane ve Te'âlâ hazretleri saña ne mu'âmele buyurdular cevâb verdiler ki evvel işâretler bertaraf olup atıldı ve 'ibâreler fenâyâ vardı ve rüsûmlar maħall-i helâke erdi ve tahşil olunan 'ilmeler gâyb oldu işbu beyân olunanlardan aşla ve kaç'â istifâde edemedim ancak vaqt-i seherde kıldığım birkaç rek'at namâz bâ'îs-i 'afv u mağfiretim oldu. (24a)

Dâvûd-ı Tâ'î rahimehullâhu 'aleyh rivâyet eder yigirmi sene üstâdım ve mürşidim İmâm-ı A'zâm radıyallâhu 'anh hazretlerine şâkirdlik etdim bu kadar müddetde bir gün ayaklarımı uzadıp râhat oturduğunu veyâhûd h'âba vardığım görmedim. (26a)

h. Didaktik amaç güdülen eserde müellif, yer yer kendi duygu ve düşüncelerini aktarır:

Çeşm-i inşâfla bakılır ve i'tirâz u inkâr cihetleri bir tarafa itilir ise görülür ki ekâbir-i dîn-i mübîn hazerâtınıñ her bir huşûşda sîret-i seniyyeleri ve ahvâl-i

Tabloda görüldüğü üzere eserde şerh metni hariç toplam 233 adet beyit vardır. Bu beyitlerin yarısından fazlası Mevlânâ'ya aittir. Mevlânâ'dan alıntılanan beyitlerin çoğunluğu mesnevi, bir kısmı ise gazel nazım şeklinde yazılmış olanlardır. Sa'dî-i Şîrâzî'ye ait olan beyitler çoğunlukla *Bostan* ve *Gülîstan* adlı eserlerinden alıntılanmıştır. Az da olsa *Kasâid-i Fârsî* adlı eserinden parçalara da rastlanılmaktadır. Abdulkâdir Bîdil'in 10 beyitlik mesnevisi ile bir gazelinden alıntılanan 1 beyit eserde kısa bir yer tutmaktadır. Yalnızca 1 beyti alıntılanan Recâizâde İbrahim Şefîk⁸ haricinde Türkçe yazan şair bulunmamaktadır. Müellifin Farsça kaynaklara olan bilgisi ve beslendiği kaynaklar tabloda belirgin şekilde görülür. Tespit edilemeyen, başlıksız 22 beytin ise hangi şaire ait olduğu belirtilmediği gibi tarafımızca da bulunamamıştır. İsimsiz ve tespit edilemeyen bu beyitlerin tümü Farsçadır.

Mensur bir eser olan *Hitâb-ı Sîhrî*, eğitici ve bilgilendirici amaç güden bir tasavvuf kitabıdır. Üç dilde yazılmış eserde Türkçe kısımların diğerlerine oranla daha fazla işlendiği görülür. Müellif, Mevlânâ'ya atfettiği şiirlerin şerh ve tercümeleriyle bazı ayet ve hadis tercümelerini Türkçe kaleme almıştır:

Beyt-i Şeşom

Müs tef'î lün Müs tef'î lün Müs tef'î lün Müs tef'î lün

Ger huştei bidâr şev mestî mekon huşyâr şev

Ber dergeh-i Cabbâr şev berhîz vakt-i şubh-dem

⁸ Divan sahibi bir şair olup 1223/1808'de İstanbul'da doğmuştur. Yenikapı Mevlevihanesi şeyhi Osman Selahaddin Dede Efendi'den sikke giyip derviş olmuştur. 1273/1856'da İstanbul'da vefat etmiştir (Çapan, 2013).

کر خفته بیدار شو مستی مکن هشیار شو بردرگه جبّار شو برخیز وقت صبحدم

Ḥazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu 's-sâmî ḥazretleri te'kîden nefse ḥitâb u 'itâbla buyuruyorlar ki ey nefis eğer uykuda iseñ uyan ve ğafleti ber'araf et işbu hâl-i ser-mestîyi birağ 'âkılâne davran şabâhleyin kalk kemâl-i ḥudû' ve ḥuzûr ile dergâh-ı ilâhiye pûyân ol. (12b)

Eserde bazı kısımlarda ayet ve hadis tercümeleri Türkçe yapılırken bazı kısımlarda ise tercüme hiç yapılmamıştır. Girişteki hamdele ve salve bölümleriyle hatimdeki dua kısımları bütünüyle Arapça kaleme alınmıştır. Ayet, hadis ve bazı alıntılarda Arapça yazıldığı görülür:

Ravâ 'Ubâde bin Şâmit ennehu 'aleyhis's-selâm kâle يعظه ان يوصيه و يعظه لرجل سأله ان يوصيه و يعظه اذا ارادت امرأ فتدبر عاقبته فان كان رشدا فامضه وان كان غيا فانتته عنه صدق رسول الله

'Ubâde bin Şâmit radıyallâhu 'anh ḥazretleri rivâyet eder ki Ḥazret-i Resûlullâh efendimiz ḥazretleri kendisine vaşîyyet ü va'z olunmasını tâleb bulunan bir zâta buyurdular ki bir işi murâd etdiginde ol işiñ 'âkıbetini düşün eger o işde rüşd ü şalâh var ise anı imzâ et ve karar ver eger anda dalâlet u haybet var ise andan kaç ve uzak ol. (8a-8b)

Manzum kısımların Türkçe bir beyit haricinde Farsça yazıldığı metinde, mensur kısımda az da olsa birer cümlelik Farsça ifadeler görülür. Ancak genel itibariyle müellif öğüt, şerh ve tercümede Türkçe; ayet, hadis ve söz alıntılarında Arapça; manzum alıntılarda ise Farsça kullanmıştır:

Şems divânınıñ maṭla' beytiniñ ikinci mısra'ında Mevlânâ-yı mâ hemçünün mi fermâyed;

Ḥîz ki şubḥ âmed [u] vaqt-i du'â

ya'ni ki ey ḥ'âb-ı ğaflete talan ve ey firâş-ı istirâhatde yatıp kalan kimse kalk rehâvet ü kesâleti bir tarafa at.

Dinî eserlerde görülen didaktik üslubun bu eserde de hâkim üslup olduğu görülür. Şîrvânî eserinin şerh ve tercüme kısımlarında öğretici bir kimlik üstlenmiştir:

Ma'lûm ola ki her kimiñ ki cennet-i a'lâya dâhil olmak ârzûsu vardır ol kimse nefsinı gece ve gündüz semîz etler ve tatlı yemekler ile beslememek lâzımdır. (11b)

...her kim ki irtikâb etdigi cürm ü ḥaṭâsını ikrâr edip izhâr-ı nedâmet eder Ğafûr u Raḥîm Ḥakḳ Subḥâne ve Te'âlâ ḥazretleri şübhesiz ol kimseniñ günâhlarını 'afv u mağfiret buyurur. (23a)

Edebiyat tarihimizde yazılmış mensur eserlerde iki türlü eğilim görülür (Çaldak, 2006: 75). Bunlar sade ve süslü nesir şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmamıza konu olan bu eserde ise süslü nesir hâkimdir. Süslü nesir genellikle devlet büyüklerine sunulan eserlerde görülür. Bu türden eserlerde, “Arapça ve Farsça kelimeler ve bu dillerin gramer kurallarına göre oluşturulmuş tamlamalar ve anlam grupları kullanılır; anlam ve sözle ilgili sanatlara bolca yer verilir; simetrik olarak kullanılan benzer seslerle oluşturulan seciler sayesinde bir ritim ve ahenk elde edilir (Çaldak, 2006: 76)”. Seci ise üç çeşittir. Bunlar mutarraf, mütevazi ve murassa seci türleridir (Saraç, 2010: 257). Eserde murassa hâriç diğer seci türlerine rastlamak mümkündür. Müellif dinî bir öğüt verirken, hikâyeye naklederken ya da tercüme yaparken kısa, net cümleler kurar ve mutarraf seci örnekleri sunar. Mutarraf secide vezinleri farklı sözcüklerin son seslerinin benzerliği esastır. Aşağıdaki alıntılarda koyu yazılmış kelimeler arasında mutarraf seci görülmektedir;

Şems-i Hakîkat ve Neyyîr-i Ma'rifet 'ışkullâh ile sûzân ve muhabbetullâh ile giryân olan kalblerine hitâben bir gazellerinde buyurmuşlardır... (4a)

Ey hâl-i meskenetde kalan ve derdine 'ilâç bulamayan fakîr u mekkâr u hîle-kâr olan nefsi emmâre... (23b)

Aşağıdaki örnek cümlelerde ise mütevazi seci görülmektedir. *Fâsid* ve *kâsid* ile *cehâlet* ve *hamâkat* kelimeleri aynı sessizle biten ve aynı vezinde kelimelerdir;

Dîn ü diyânetden ve 'aql u temeyyüzen bî-behre olan sebük-mağzânî zu'm-i fâsidleri ve evhâm-ı kâsidleri gibi değildir. (12a)

Ey 'anûd u nâdân nefsi cehâlet ve hamâkatden nâşî vizr ü günâh yükünü yüklendin... (20b)

2.2. Muhteva Özellikleri

Hitâb-ı Sîhrî'de muhteva din, Kur'an ve tasavvuf üzerinedir. Ayet, hadis, büyük zatların sözleri ve onların bu zamana dek süre gelen menkıbeleri eserde konu edilmiştir. Tasavvufi amaç güdülen eserde Şîrvânî, mutasavvıf tarafını göstermekte ve “Bizim gibi avam insanına bu hayatlar uzaktır (26b).” tespitinde bulunmaktadır. Eserin hatimesinde ise “Doğru bir gözle bakılacak olursa eski din büyüklerinin güzel ahlak ve davranışları bizim gibi yalnızca Müslüman olanların ahlak ve tavırlarına hiçbir şekilde benzeyemez (30a).” diyerek hayal kırıklığını ifade eder. Birçok dinî-tasavvufi akaidi ve usulü bünyesinde barındıran eserde, muhteva olarak başlıca şu başlıklar konu edilmiştir:

2.2.1. Seher Vakti

Konu bütünlüğü sağlanan eserde, sıklıkla seher vakti ve bu vakitte yapılan ibadetlerin ehemmiyeti vurgulanmıştır. Eserde seher vakti, imanı kuvvetlendiren (4a); uyku vakti olmayan (6a); akıllı kişilerin Allah'ın huzurunda hazır beklemesi gereken (12b); ölenlerden ibret alınıp o vaktin değerlendirilmesi lazım gelen (14b); ahiret için bir tür azık olan (19a); kişinin ölümünü düşünüp (20b) gözyaşlarını döküp

tövbe ve istiğfar etmesi gereken bir zaman dilimi olduğu ifade edilmiştir (21a). Hz. Peygamber'in şefaatinin isteyenlerin uyanık kaldığı seher vaktinde (25a), köle olanın uyumaması gerektiği vurgulanmıştır (27b). Ayrıca Şîrvânî'ye göre, güzel ahlâklı hakikat yolunun erleri, sabah vakti girince önce namazlarını eda eder sonra kalplerini bir saat kadar dünya dertlerinden vazgeçmiş halde uyanık tutmayı önemli görmüşlerdir:

Sâlikân-ı râh-ı haqîkat olan zevât-ı hüceste-şifât şabâha hîn-i duhûllerinde şabâh namâzını ba'de'l-edâ kalblerini bir sâ'at miqdârı fâriğ-i mâ-sivâ etmegi ehemmi-umûrdan 'add etmişlerdir ve nefse hîtâben ey nefis benim bîdâ'a u sermâyem yokdur ancak 'azîz olan 'ömrümdür ve her ne vakt ki cevhere-i nefise-i 'ömrüm zâyî olup fenâyâ varırsa re's-i mâlim zevâle mübeddel ve ticâretten ye's ü iflâs etmek muhakkak olur. (5b)

2.2.2. Namaz ve Tövbe

İstiğfar veya tövbe, *Usûl-i Aşere*'den⁹ olup İslam'da bir Müslümanın günahından pişmanlık duyarak Allah'a yönelmesi ve sığınmasını ifade eder (Parlatır, 2017: 662). Şîrvânî tüm eser boyunca seher vaktinde kılınan namazın ve yapılan istiğfarın önemi üzerinde durmuştur. Nitekim şerh ve tercüme ettiği gazellerin ana teması seher vakti yapılacak ibadetler için uyanık olma üzerinedir.

Şîrvânî'ye göre kişinin seher vaktinde istiğfar etmesi, onun imanın kuvvetlenmesine ve kulluğunun kemaline vesile olur. Bu konuda İslam âlimlerinden Fahreddin er-Râzî'nin görüşlerine yer veren Şîrvânî, Râzî'nin "Seher vakitlerinde başışlanma dileyenler... (Âl-i İmrân 3/17)" şeklinde başlayan ayeti nasıl tefsir ettiğini aktarır. Râzî'ye göre bu vaktin önemli olmasının sebepleri şunlardır:

- Karanlığa bürünen dünyanın ölümden dirilmiş gibi seher vaktiyle yeniden doğması ve Allah'ın gönüllerde zuhur etmesi;

El-evvel kâ'inâtı zulümât-ı şâmîle ihâta etdikden sonra vakt-i seherde nûr-ı şubh tulû' eder ve işbu nûr-ı şubhuñ tulû' u intişârı sebebiyle emvât iktisâb-ı hayât eder ve ol zaman cûd-ı 'âm ve feyz-i tâm hengâmıdır ki هو ظهور نور جلال الله تعالى في القلب¹⁰ dir.

- Uykunun en tatlı olduğu zaman olduğu ve kulun nefisini yenip ibadete koyularak imanını mükemmel hâle getirmesi;

⁹ "Ünlü mutasavvıf Necmüddin-i Kübrâ'nın (ö. 618/1221), tasavvuftaki 10 temel esası derleyip, toplu hâle açıkladığı eseridir (Mazıoğlu, 2017: 82)."

¹⁰ *Hü ifadesiyle Allah'ın azametinin, yüceliğinin nuru kalpte zuhur eder.*

Es-sânî vakt-i şubh uyku zamânlarının eñ tatlı vaktidir. Vaktâ ki kul o lezzet-i nefsanîyyeden i'râz edip 'ubûdiyyete ikbâl eder anîñ etdiği 'ibâdet u tâ'at lâ-büdd ekmel olur.

- Allah'ın ayetine mazhar olmanın şanını ve edilen dua ve istiğfârın bu anda kabul olması;

Es-sâlis İbn-i 'Abbâs radıyallâhu 'anhümâdan nakl olunmuşdur ki El-müstağfirîne bi'l-eshâr'dan murâd şalât-ı şubhu edâ edenlerdir.

Şîrvânî bu fetvayı, İbn-i Abbas'ın ve Ebû's-Suûd Efendi'nin yorumuyla doğrulamıştır:

Îale Ebû's-Suûd Efendi rahimehullâhu fi tefsîrihi eshâri istiğfâra tahşîş etmekde hikmet zîrâ zamân-ı şubhda du'â ve niyâz icâbete akrebdir çünkü ol vakt meşakkatli ve nefis ise gâyet şâfi ve rûh ise cem' u müstakırrdır... (4b)

(Ebû's-Suûd Efendi bir tefsirinde buyurmuştur; Sabah vakitlerini tövbeye ayırmadaki hikmet, dua ve niyazın kabul edilmesine yakın bir zaman olmasıdır. Çünkü seher vaktinde (uyanmak/diri kalmak) zor ve meşakkatli, nefis henüz saf ve temiz, ruh ise kararlı ve dirayet hâlinindedir.)

Bu tema içerisinde eğer kişinin kalbi iman nuruyla dolar ve içinde pişmanlık ve keder taşırsa geçmişteki hatalarından dolayı üzülüp ibadetlerde bulunursa gerçek mutluluğa kavuşacağı ifade edilir. Bu sebeple kötülüklerden kendini alıkoyacak kişi mutluluk denizinde boğulacaktır (19a). Hz. Muhammed'in “İyilikleri onu sevindiren ve yaptığı kötülükleri onu üzen kişi mümindir.” hadisine atıf yapan Şîrvânî, kendi ifadeleriyle bu hadisi açıklar:

من سرته حسنته وسأته سيئته فهو مؤمن vârid olmuşdur ya'ni bir kimse ki a'mâl-i şâliha işler ve anı îfâ etdiğinde kalbinde bir sevinc hûşûle geldiğini hisseder... (19a)

Sultan Veled, “Suç ve hatalardan pişman olmanın tasdikine ve kabulüne gözyaşı şahittir.” buyurur:

Sulţân Veled kuddise sirruhu hâzretleri buyuruyorlar ki cürm ü günâhlardan nâdim ü pişmân olmağlığıñ ikrârına gözyaşı şahid-i 'âdildir. (23a)

Devamında ise Cüneyd-i Bağdâdî'yi rüyasında gören bir kişinin anlattıklarını rivayet eder. O zatın rüyasında Cüneyd'e “Kabirde ne muamele gördün?” diye sorduğunu ve cevap olarak “Tahsil ettiğim bütün ilimler yok oldu, yalnız seherde kıldığım birkaç rekât namaz afv ve mağfiretime sebep oldu.” dediği anlatılır (24a).

Büyük mutasavvıf ve imamların hayatlarından menkıbeler alıntılaman ve bunları bazen yorumlayan Şîrvânî, namaz hususunda İmâm-ı Âzam'ın gösterdiği özeni dikkatlere sunar. İmâm-ı Âzam hakkında, kırk beş sene beş vakit namazı tek bir abdest ile kıldıkları ve bilhassa akşam namazı abdestiyle sabah namazını eda

ettikleri nakledilir. Muhaddis Muhammed bin İshak'tan rivayet eden Şîrvânî, Abdurrahman bin Esved'in Beytullah'a geldiğini gördüğünü ve ayağının birinin total/sakat olduğunu bu sebeple de tek ayak üzerinde namaz kıldığını aktarır. Ayrıca Abdurrahman el-Esved bin Yezid'in akşam namazı abdestiyle sabah namazını eda ettikleri rivayet edilir:

Muhammed bin İshak raḥimehullâhu 'anh der ki vaqtâ ki 'Abdurrahman bin Esved ḥazretleri ziyâret-i Beytullâh'dan 'avdet etdi ayağınıñ birisi ma'lûl olmuş idi ve bir ayağı üzerinde kâ'imen namâz kılardı ḥatta şalât-ı 'ışâ' âbdestiyle şabâḥ namâzını edâ ederdi. (26b)

2.2.3. Cemaat

Eserde konu edilen farklı bir tema da cemaat başlığı altında tespit edilmiştir. Bu konuda cemaate devam etmenin terk edilmeyen ve sürekli üzerinde durulan bir sünnet olduğu aktarılmıştır. Mahalle ahâlisinden birinin cemaati terk etmesi durumunda cezalandırılması gerektiği ifade edilir. Çünkü cemaate devam etmek İslam'ın göstergelerindedir. Cemaati özürsüz terk edenin cezalandırılması vacip olup şehadetinin kabul olmadığı ifade edilir. İmam veya mahalle halkından birinin bu durum karşısında sessiz kalması günahdır ve bunun günahın cezası en az üç gün oruç tutmaktır:

Ḥazret-i Pîr fermâyed ki التأكيد غاية التأكيد ¹¹ داوم على الجماعة فانها سنته مؤكدة غايته التأكيد ol derece ehemmiyetlidir ki cemâ'ati eger bir mahalle ahâlisi terk ederse anları silah ile katl etmek vâcibdir zîrâ cemâ'ate devâm şî'âr-ı İslâmdandır.

Cemâ'ati bi-ğayr-i 'özü bir kimse terkeder ise anı ta'zîr vâcibdir ve ol kimsenin şehâdeti maqbûl değildir komşuları imâm u mü'ezzin sükût ederler ise âşim olurlar ve ta'zîriñ eḳalli üç savtdır. (4b-5a)

Bazı hadis ravilerince belde kadı veya valisinin cemaati terk eden kişinin malını elinden almak kaydıyla cezalandırması dinen uygundur denilmiştir¹²:

...Eger kâdî-yi belde ve yâḥud vâlî-yi vilâyetiñ rây ile ol cemâ'ati terk eden kimseniñ malı ta'zîr olarak elinden aḥz olunmaq câ'izdir. (5a)

2.2.4. İhsan

İyi ve güzel işler yapmak; bir işi veya görevi hakkıyla yerine getirmek demektir (Parlatır, 2017: 352). Şîrvânî eserinde ihsanı anlatırken farklı

¹¹ Cemaate devam et çünkü o terkedilmeyen büyük (süreklî) bir sünnettir.

¹² Seyyah ve tarihçi İbn Battuta, Harezmi ahâlisinin dinî hassasiyetlerini ifade ederken benzer konulara değinir. İbn Battuta, müezzinlerin namaz vakti halkın hazır olmaları gerektiğini ihtar ettiğini, bir kimsenin namaza özürsüz gelmediği takdirde imam tarafından dövüldüğünü ve bu sebeple her mescitte bir kırbaç bulunduğunu aktarır. Ve sonrasında ise fakirlere yardım amacıyla o kişiden beş dinar tahsil edildiğini anlatır (Köprülü, 2003: 205).

menkıbelerden ve meşhurların sözlerinden iktibaslar yapar ve İbn-i Mübarek'in, "Sanki Allah'ı görüyormuş gibi her vakit öyle bir hâl üzere ol." sözü üzerinden tavsiyede bulunur:

...İbn-i Mübârek hâzretleri bir kimseye söyledi ki راقب الله تعالى ol recül bu cümle niñ tefsîrini su'âl etdi İbn-i Mübârek cevâbında buyurdu ki her vakt öyle bir hâl üzre ol ki ke'enne Hakk celle ve 'alâ hâzretlerini görüyorsun. (10a)

Ayrıca, İmâm Gazzâlî'den rivayetle bir şeyhin bir gence olan muhabbetinin sebebinin, gencin "Efendim bir mahal bulamadım ki orda beni Allah görmüyor olsun." sözlerine yönelik olduğu ifade edilir:

İmâm Muhammed Gâzâlî rahimehullâh İhyâ'u'l-'Ulûm'unda şu minvâl üzere nakl ederler ki tâ'ife-i 'üliyye-i şûfiyyeden bir şeyhiñ genc bir mürîdi varmış ki aña her vakt sâ'ir dervîşândan teveccühü ziyâde idi mürîdândan ba'zısı bundan tolayı şeyh hâzretlerine i'tirâzda bulundu ki nasıl oluyor biz ihtiyâr olduğumuz hâlde siz bir genci bize tercih ediyorsunuz şeyh-i dil-âgâh hemân birkaç 'aded tavuk getirdi her birine bir bıçak verip dedi ki götürüñ kimseniñ görmediği bir mahalde bu tavukları boğazlayıp getiriniz ve ol genç bulunan zâta da bu vechle emr etdi dervîşân tavukları alıp zebh edip getirdiler genç ise tavuğu diri olarak şeyhiñ huzûruna getirdi şeyh gence dedi ki refîkleriñ gibi sen niçün boğazlamadıñ şabb-ı ciger-kebâb cevâben dedi efendim bir mahall bulamadım ki orada beni görmeyen olmasın... (10a)

Abdullah bin Dinâr'ın sözlerini alıntılayan Şîrvânî, Hz. Ömer'in bir çobanın "Allah nerede? O görmüyormu?" sözleri üzerine ağlamasını ve bunun üzerine köleyi azat etmesini anlatır:

'Abdullâh bin Dinâr hâzretleri der ki bir gün 'Ömer bin el-Hattâb radıyallâhu 'anh hâzretleriyle Mekke-i Mükerrreme'de bir düğüne da'vet olunmuş idük yolda gider iken tağdan aşağı inen bir çobana teşâdüf etdik Hâzret-i 'Ömer el-Fârûk çobana dedi ki bu sürüden baña bir koyun şat çoban dedi ben köleyim ya'ni mal şâhibi ben değilim başkasınıñ mâlını saña nasıl vereyim Hâzret-i 'Ömer buyurdular ki efendiñe söylersin ki anı kırt yedi çoban Hâzret-i 'Ömer Fârûk radıyallâhu 'anh efendimize cevâben dedi Allâh nerde ya'ni Hakk Te'âlâ hâzretleri görmüyor mu bu cevâb-ı şavâbdan Hâzret-i 'Ömer el-Fârûk müte'essir olarak ağladı ve ikinci günü şabâhleyin ol çobaniñ efendisini bulup anı şatın alıp âzâd etdi ve dedi ki seni dünyâda bu kelime âzâd etdi ümmîd ederim ki âhiretde dahı âzâd olursun. (10b)

2.2.5. Murakabe

Eserde, ibadetlerden sonra üzerinde en çok durulan konudur. *Usûl-i Aşere*'den olan murakabe; sûfînin nefsin istek ve arzularına karşı koyup, onu denetim altında tutması demektir (Mazıoğlu, 2017: 83). Nefis ise tasavvuf inancında insandaki hevâ,

arzu ve şehvetin mayası olarak nitelenen sıcak bir cevherdir (Parlatır, 2017: 553). Eser boyunca nefis gaflete dalmış, gafil, pür-heves, inatçı ve nadan, hâl-i meskenette kalan, derdine ilaç bulamayan fakir ve hilekar gibi ithamlarla anılmaktadır.

Şîrvânî, nefsin kötülüklerini ve nefis karşısında takınılması gereken tutumları şu şekilde ifade etmektedir: Cennete girmek isteyen birinin gece ve gündüz yağlı et ve tatlı yemek yememesi gerekir. Ancak Allah'ın ihsanıdır denilerek az olmak kaydıyla bazen yenilebilir:

Ma'lûm ola ki her kimiñ ki cennet-i a'lâya dâhil olmağ ârzûsu vardır ol kimse nefisini gece ve gündüz semiz etler ve tatlı yemekler ile beslememek lâzımdır...

Nefse yağlı ve tatlı vermek olabilir fakat kaç günde bir def'a ... (11b)

Nefis daima tuzlu ve tatlı şeyler ile besleniyor ise bu rehavet ve bolluk demektir. Kıyamet gününde kişi bu sebeple azarlanarak hesaba tutulacaktır:

...Eger nefis dâ'imâ tatlı ve tuzlu ile besleniyor ise ol vaqt tena'um etmiş olur hâlbuki yevm-i kıyâmetde tena'umdan 'itâb tarîkıyla su'âl olunacaktır... (11b-12a)

Ayrıca bu konuyla ilgili Hz. Muhammed'in "Bir gün aç bir gün tok kalayım." hadisinden az yemenin önemi üzerinde durulur, sahabelerin ve evliyaların bu minval üzerine yaşadıkları belirtilir (12a). Şîrvânî'ye göre din büyüklerinin yemeğe tamah etmemelerinin sebebi bulamadıklarından değil; dünyanın boş ve geçici lezzetlerinden ziyade ahiretin yüksek mertebelerini daha tatlı görmelerindendir:

Dîn ü diyânetden ve 'aql u temeyyülden bî-behre olan sebük-mağzânîñ zu'm-ı fâsidleri ve evhâm-ı kâsidleri gibi değildir ekâbir-i dîniñ dünyâ ve tena'umâtından i'râzları ancak dâr-ı 'ukbâda derecât-ı 'âlîyeleriniñ daha terâkķi ve terfî'i içündür yoksa hâşâ ve kellâ bulamadıklarından nâşî değildir. (12a-12b)

Arapça ifadelerin yer aldığı bir başka kısımda İbn-i Atâullah el-İskenderî'nin nefis hakkındaki yorumlarına yer verilmiştir. El-İskenderî bütün günahların, kötülüklerin ve şehvetin nefse tatlı geldiğini; ancak ibadetlerin, tedbirin ve iffetin ise nefsin razı gelmediği, boyun eğdiği şeyler olduğunu ifade eder. Ona göre nefsin razı olduğu şeylere razı olmamak övünç sebebidir. Nefsin, her zaman kötülüğü istediği ve kimsenin ona güvenmemesi gerektiği vurgulanır. Ayrıca, Hz. Yusuf'un dilinden "Ben nefsimi asla temize çıkarmam çünkü nefis daima kötülüğü emreder. (Yusuf 12/53)" ayetine yer verilir (13b).

Cüneyd-i Bağdâdî ile Ebû Hafs'ın nefis hakkındaki ifadelerine de yer verilmiştir. Allah'ın nefse güzel bir nazarla bakmadığı için kulun nefesine itaat etmemesi gerektiği ifade edilir. Ebû Süleyman Dârânî'nin "Göz açıp kapayınca kadar dahi nefsimden razı değilim." ifadeleriyle birlikte Serî Sakatî'nin "Günahların ve kabahatlerimden dolayı yüzümün kararacağından korktuğum için her gün

defalarca aynaya bakarım.” sözlerine yer verilmiştir (14a). Nefsin kendi kusurlarını görmediğini ve başkasının ayıplarını araştırdığını ifade eden Şîrvânî, kişinin kendi ayıplarına dikkat kesilip, bencilliği ve kendini beğenmişliği terk ettiğinde nefisini kontrol altına alabileceğini ifade eder:

...Her kimiñ ki ‘aklı ziyâdedir ve ‘ındallâh kadr u meziyyeti vardır nefsindeki ‘uyûb u noqşânı ziyâde görür ve bir kimse ki ‘ayblarını nazar-ı diqqatle bakar görür ‘ucb u hodbînligi terkle nefisini ziyâdesiyle ithâm eder. (15a-15b)

Şîrvânî, *Nefâyisü'l-Mecâlis* adlı eserinde Aziz Mahmud Hüdâyî'nin nefsin kaynağının inat ve hıyanet (vefasızlık) olduğu, fitnelere kaynaklık ettiği, zulüm ve haksızlığın zuhuruna tek başına bir nedenle teşkil ettiği düşüncelerine yer verir. Ayrıca sultanın ruhla, vezirin akılla ve müftünün ise kalbiyle ittifak etmesi hâlinde nefislerini yenebilecekleri ifade edilir:

...Nefs menba'î 'inâd u hıyânetdir ve şerr ü cinâyet ma'denîdir ve enfis ü âfâkda fitnelere menşe'dir ve 'ale'l-ıflak zulm u gadruñ zuhûruna sebeb-i müstakilldir eger Sulţân rûhla Vezîr 'aql u Müftî kalb miyânelerinde ittifâk huşûle gelirse kuvâ-yı nefsâniyyeden hilâfu şikâk bertaraf olur. (15b-16a)

İmâm Gazzâlî'nin nefis hakkındaki Arapça ifadelerini tercüme eden Şîrvânî, nefis için aşağılanması gerektiğini, ahmak olduğunu, ahiret azabından habersiz çok güldüğünü ve boş işlerle uğraştığını aktarır. Ölümün aniden geleceğini, genç-yaşlı demeksizin can alacağını ve insana her şeyden daha yakın olduğunu belirtir (21a-21b). Nefsin ölümden habersiz gülerken günlerini geçirdiği ancak Hz. Muhammed'in, “Benim bildiğimi bilseydiniz az güler, çok ağlardınız.” hadisine atıfla gülmenin nefsi ve zararlı olduğu ifade edilir (22a).

Serî Sakatî'den sözler rivayet eden Şîrvânî, onun nefis karşısındaki tutumundan bahseder. Sakatî'nin, “Otuz kırk senedir ki nefsim havucu (ekmeği) hurma pekmezine batırıp yemek istiyor, fakat yine de ona itaat etmedim.” sözlerini rivayet eder (24b). Nefis hakkındaki son görüş ise Mahfûz bin Mahmûd en-Nişâbüri'den nakledilir:

كآلة عŞ-Şeyhu'l-Mahfûz kaddesallâhu sırruhu'l-'azîz وزن بميزانك وزن نفسك بميزان الموقنين لتعلم فضلهم و افلاسك

(Şeyh Mahmûd Nişâbüri (k.s.) buyuruyorlar ki; Halkı terazinde tartma, kendi nefisini müminlerin (takva ehlinin) terazisinde tart. Böylece onların üstünlüğünü, kendi iflasını anlarsın.)

2.2.6. Ucb ve Rehavet

Ucb, insanın kendini beğenmesi ve böbürlenmesidir (Parlatır, 2017: 665). Rehavet ise gevşeklik, tembellik manalarını taşır. Her ikisi de nefse hoş gelen ancak

tasavvufi manada zararlı hâllerdir. Şîrvânî eserinde farklı yerlerde farklı menkıbeler ve sözlerle bu başlıklara ait mecazları işlemiştir:

Zünnûn el-Mısrî'nin hayatından kesitler sunan Şîrvânî, onun namaza başlarken tövbe ve niyazda bulunduğunu belirtir. Mısrî'nin namaza başlamadan önce, "Allah'ım senin dergahına hangi yüzle geleyim, kıblene hangi gözle bakayım, lisanını hangi dil ile söyleyeyim!" dediğini aktarır (22a). Ebû Yakûb en-Nehrecûrî'nin bir an bile olsa ibadetten geri kalmadığını ve gönlünün hoş olmadığını ifade eden Şîrvânî onun rüyasında, "Sen kölesin ve köle olan kimsenin rahat ile işi yoktur." hitabını işittiğini anlatır (22b). Ayrıca Hz. Ali'nin salih kullar hakkında ağlamaktan gözlerinin zayıf gördüğü, uykuyu terk ettikleri için yüzlerinin sarımtırak ve sürekli oruç tuttukları için de dudaklarının soluk olduğu fikirlerine yer verilmiştir:

Emîrû'l-Mü'minîn Hazret-i 'Alî keremullâhu vechehu ve radıyallâhu 'anh efendimiz buyurmuşlar ki şâlihleriñ sîmâları uykuyu terk etdiklerinden nâşî şârımtıraktır ve ağlamakdan tolayı gözleri za'îf görür ve şâ'im oldukları cihetle dudakları şoluğdur ve anlar hâşî'în ğubârıyla mesturlardır. (23a)

Şîrvânî, bir müminde olması gereken edep ve davranış hâllerini farklı isimlerin sözleriyle ve örnek şahsiyetlerle ifade eder. Eserde, Cüneyd-i Bağdâdî'nin tasavvuf eğitimini aldığı dayısı ve büyük mutasavvıflardan Serî Sakatî için, "Altmış yıldır sabah akşam ayaklarını uzattığı görülmemiştir." dediği aktarılır (24b). Dâvûd-ı Tâî'den rivayet edilerek, İmâm-ı Âzam'ın edebi hakkında bilgiler sunulmuştur. Tâî, "Yirmi senedir üstadım İmâm-ı Âzam'ın yanında öğrencilik ettim, bir gün olsun ayaklarını uzatıp rahat ettiğini ya da uyduğunu görmedim." buyurur ve bunu üstadına dediğinde, İmâm-ı Âzam'dan "Her hâlde edebi muhafaza etmek, mümin kulun yararınadır." cevabını aldığı rivayet edilir (26a-26b).

Şîrvânî edindiği bilgiler vesilesiyle, kendine mürşit gördüğü Mevlânâ hakkında, kırk sene kadar hizmetinde bulunanların Mevlânâ'yı uyurken ya da yan yatar hâlde hiç görmediklerini aktarır. Onun bütün gece ibadet ettiğini aktaran Şîrvânî, ilerleyen saatlerde müritlerinin uykularının geldiğini anlayınca duvara yaslanıp başlarını dizlerine koyduğunu ve böylelikle onları istirahate yolladıklarını ifade eder. Müritler odalarına çekildikten sonra Mevlânâ'nın tekrar namaza durduğunu aktarılır. Şîrvânî, Mevlânâ'da asla rahatın veya dinlenmenin olmadığını aktarır:

Hazret-i Pîr-i rûşen-zamîriñ âyîne-mişâl olan kalb-i 'âîlilerine 'aks etmekle kemâl-i şefkat u muhâbbetlerinden nâşî bir zamân murâkabeğe varıp dîvâra dayanırlar ve mübârek başlarını dizlerine qorlar idi Şeyh Muhammed hâdim gelip ol hazretiñ üzerine büyük bir kaftân ki var idi âni örterlerdi bundan soñra dervîşân ve dedegân uykuya taldıkları ânda Hazret-i Pîr-i dest-gîr hemân kalkarlar ve namaza

tururlar idi ve ba'zen hareket ü seyre başlarlar ve aşlâ ârâm u râhat kendilerinde yok idi... (27b-28a)

2.2.7. Kanaat

Usûl-i Aşere'den olan kanaat, sûfinin elindekiyle yetinmesini ifade eder. Kanaat, Allah'ın kul için verdiği rızıkla yetinmesini ve tokgözlü olmayı karşılar. Eserde ise genellikle açıklıkla yorumlanmıştır. Bu konuda işlenen temalar şu şekildedir:

Mevlânâ hazretlerinin gün doğumundan batımına kadar günlerce aç kaldığı (27b); oruçlu hâlde iken bunu, diğer insanlar gibi hiç belli etmediği (28a); kendi ifadeleriyle “Tam kırk yıldır geceleyin midemde yemek bulunmamıştır.” dediği rivayet edilir (28b). Mevlânâ'nın bütün Ramazan ayı boyunca iftar etmeyip bayram günü iftar ettikleri; iftarda da en fazla on lokma yedikleri; herhangi bir yiyeceğe veya içeceğe tamahlarının olmadığı; güler yüzlü oldukları ve ev halkına inayette buldukları; “Fakirliğin nuru ev halkının yüzünde parıldıyor.” diyerek fakirlikle iftihar ettikleri aktarılır. Şîrvânî, Mevlânâ hazretlerinin her iş ve harekette Hz. Muhammed'e uyduğu gibi fakirlikte de ona özenip onun gibi yaşadıklarını aktarır:

Hâzret-i Hudâvendigâr her bir umûr u huşûşunda Hâzret-i Sultân-ı Enbiyâ şallallâhu 'aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerine mütâba'at buyurdıkları gibi 'ale'l-huşûş fakr u fâka huşûşunda dahı Hâtemü'l-Enbiyâ şallallâhu 'aleyhi ve sellem efendimize ittîbâ' buyurlardı. (29a)

2.3. Kişiler

Eserde dinî-tasavvufî usul ve yaşayışın yegâne kaynağı ve müessisi olan Hz. Muhammed, sünnetleri ve hadisleriyle konu edilmiştir. Şîrvânî'nin Hz. Muhammed'e atfettiği vasıflar ve isimler şu şekildedir:

Seyyid-i Nebî-yi Âdem, Sultân-ı Enbiyâ, Hazret-i Habîb-i Ekrem (Resûl-i Ekrem), Hazret-i Resulullah, Seyyid-i Sâdât (Seyyidü's-Sâdât), Server-i Kâinat, Efendimiz hazretleri, Hazret-i Fahr-i Âlem, Hazret-i Server-i Âlem, Hazret-i Peygamber Efendimiz, Hazret-i Seyyid-i Kâinat, Seyyidü'l-Enbiyâ, Server-i Peygamberân, Şefî-i Yevm-i Arasât, Şefî-i Rûz-ı Cezâ, Muhammed Mustafa, Hâtemü'l-Enbiyâ.

Eserde adı ve eserleri en çok anılan isim Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'dir. Kendisini bir Mevlevî addeden Şîrvânî, hemen her sayfada ona olan bağlılığını ondan iktibaslar yaparak dikkatlere sunmaktadır. Mevlânâ metinde şu isimlerle anılmaktadır:

Sultânü'l-Ârifîn, Burhânü'l-Vâsilîn, Kutbu'l-Kâmilîn, Sened-i ehl-i tevhîdi ve'l-yâkîn, Hazret-i Hudâvendigâr-ı Mevlevî-i Mâ'nevî, Şems-i Hakîkât, Neyyûr-i Ma'rîfet, Hazret-i Pîr, Hazret-i Pîr-i dest-gîr, Mevlânâ-yı mâ, Hazret-i Mevlevî-i

Mâ'nevî, Hazret-i Mevlânâ, Hazret-i Mollâ-yı Rûm, Ser-Amedân-ı Evliyâ, Hudâvendigâr-ı Mevlânâ, Kutbu'l- Evliyâ (Kutbu'l-Ârifîn), Sultânü'l-Etkiyâ, Kâşif-i Esrâr-ı Ezeliyye, Gavsü'l-Vâsilîn, Re'îsü'l-Vâsilîn, Sipehsâlâr-ı Âşıkîn, Umde-i Vasilîn, Şârih-i Rumûz-ı Ebediyye.

Eserde ismi zikredilen bir diğer isim, aynı zamanda Osmanlı Devleti ve hanedanından ismi anılan tek kişi, Sultan Mehmet Reşat'tır. Şîrvânî, eserinin girişinde ve bitişinde V. Mehmet'i şu sıfatlarla zikretmektedir:

Hazret-i Pâdişâh-ı Âlem-Penâh, Şehenşâh-ı Dil-Agâh, El-Mücâhidi fi Sebîlillâh, Sultân-ı Meşrûtiyet-perver, Hâkân-ı Adâlet-güster, Zünnûn-sîret, Hudâvendigâr-haslet, Sultânü'l-Gâzi Muhammed Reşâd Hân, Pâdişâh-ı İrfân-Penâh, Halife-i ma'âli-ikntinâh, Hazret-i Şehriyâr, Hazret-i Zillullâh, Sultânü'l-Müslimîn.

Eserde geçtiği şekliyle diğer peygamber, sahabe, evliya, imam, muhaddis ve mutasavvıfların isimleri ise sırasıyla şu şekildedir:

İbn-i Abbas, Ebû's-Suûd Efendi, Ümmü'l-Müminîn Aişetü's-Siddîka, İbrahim Edhem, Ubâde bin Sâmit, Şeddad bin Evs, İmâm Muhammed Gazzâlî, Emirü'l-Müminîn Hz. Ömerel-Faruk (Ömer bin Hattab, Ebû Hafs), İbn-i Mübârek, Abdullah bin Dinâr, Dâvûd Aleyhisselâm, İbn-i Atûllah el-İskenderî, Ebû Hafs (el-Haddâd), Cüneyd-i Bağdâdî (Seyyidü't-Taife Cüneyd-i Bağdâdî, el-Cüneyd), Ebû Süleymân Dârânî, Alkame bin Kays, Abdurrahman el-Esved bin Yezid (el-Esved), Abdurrahman b. Esved), Enes b. Mâlik, Âmir b. Abdulkays, Yusuf Aleyhisselâm (Kerîm İbnü'l-Kerîm), İsmail Hakkı, Mecdüddin Firûzâbâdî, Sultan Veled, Sa'îd b. el-Müseyyeb, Ebû Hureyre, Zünnûn-ı Mısri, Ebû Yakûb Nehrecûri, Ali İbn Ebi Tâlib (Emirü'l-Müminîn, Hazret-i Ali), Es-Serî [Sakâtî], Ebû't-Türâb en-Nahşebî, Ebû'l-Hayr el-Askalânî, el-Muğîre (Muğîre bin Şu'be), Avf b. Mâlik, Dâvûd-ı Tâi, İmâm-ı Âzam (İmâmü'l-Müslimîn, Hazret-i İmâm), Muhammed b. İshak, Sa'dî-i Şîrâzî, Şeyh Muhammed, Abdulkâdir Bîdil, Eş-Şeyhu'l-Mahfûz.

3. Mevlânâ'ya İzafe Edilen ve Şerhi Yapılan Manzume

Şerh, bir metnin sırlarını, ince dikkatler gerektiren ifade ve nüktelerini açıklama ve yorumlama demektir (Kadri, 1943: 217). Tercüme ise anlam olarak bir metni diğer bir dile aktarmayı, çeviriyi karşılar. Edebiyat tarihimizde farklı dillerde yazılmış meşhur eserlere şerh, haşiye, tercüme, tefsir vs. yazmak bir disiplin hâline gelmiştir. Bu disiplin içerisinde özellikle klasik Türk edebiyatında şerh türü eserler aynı zamanda birer tercüme metinleri olarak addedilmiştir.¹³

¹³ “Osmanlı dönemi tercüme geleneğinde ‘tercüme’ ve ‘şerh’in kavram ve uygulama boyutunda birbirinden bağımsız ele alınması güçtür. Bu iki kavramın tercüme ve şerh türündeki üretimlerde, sıklıkla aynı siyak u sibak içerisinde bulunmaları, bundan öte bazı durumlarda birbirlerinin yerine

Şerh geleneğimizin şekillenmesinde, edebiyat tarihimiz boyunca dinî-tasavvufî şahsiyetlerin eserlerine önem atfedilmesi, tasavvufun bir eğitim aracı olarak görülmesi ve şarihlerin bir veya birden fazla tarikata mensup olmaları gibi etkenler, yapılan şerhlerin dinî-tasavvufî konular üzerine yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Bu minvalde Türkçe şiirleri en fazla şerh edilen şairler Niyâzî-i Mısırî, Murâdî, Nakşî-i Akkirmânî ve Yunus Emre iken; Arapça ve Farsça yazılmış şiirleri en çok şerh edilen şairler ise Mevlânâ, Hâfız, Urfî ve İbn-i Fâriz'dir (Ceylan, 2000: 25-35).

Klasik Türk edebiyatında edebî tercüme etkinliğinde daha çok Farsça metinlerin kaynak alındığı görülür (Yazar, 2020: 157). Türk edebiyatında Farsça şiirleri en çok şerh/tercüme edilen isimlerin başında ise Mevlânâ gelmekte olup (Ceylan, 2000; 25), *Mesnevî-i Manevî*'si¹⁴ bu alanda kanonik metinler arasında yer almaktadır.¹⁵ Mevlânâ'nın 21366 beyit (Gölpınarlı, 1985: 269) ihtiva eden diğer eseri *Divân-ı Kebîr* ise edebiyatımızda *Mesnevî* gibi bütün yönleriyle değil yalnızca bazı gazel ve beyit şerhleriyle ele alınmış seçkin Farsça eserlerdendir (Çelebioğlu, 1998: 519).¹⁶

Bu incelemede konu edilen ve bir Farsça şiir şerhi olan *Hitâb-ı Sîhrî*'de, *Divân-ı Kebîr*'de olduğu varsayılan "Berhîz vakt-i subh-dem / بر خیز وقت صبحم" redifli şiirin şerh ve tercümesi yapılmıştır.¹⁷ Eldeki güncel Mevlânâ kaynaklarında

kullanılmaları, bu iki kavramın aynı anlam dairesinde bulunduğu işaret etmektedir (Yazar, 2020: 168)."

¹⁴ *Mesnevî-i Manevî*'nin ilk Türkçe tam şerhi Şem'î Efendi'nin (ö. 1602) *Şerh-i Mesnevî* adlı eseridir (Metin için bkz.: Öztürk, 2017). Ayrıca, İsmail Ankaravî (ö. 1631), Sarı Abdullah Efendi (ö. 1661), İsmail Hakkî Burusevî (ö. 1725), Abidin Paşa (ö. 1848), Kenan Rifâî (ö. 1950), Tahirü'l-Mevlevî (ö. 1951) ve Abdülbaki Gölpınarlı (ö. 1982) Türk edebiyatında *Mesnevî-i Ma'nevî*'ye şerh yazmış diğer önemli isimlerdir.

¹⁵ Bu durumun sebepleri arasında Mevlânâ sevgisiyle birlikte Farsçanın Osmanlı toplumunda zamanla unutulur hâle gelmiş olması ve yeni nesillere Farsça bilinen eserleri öğretme gayesi etkili olmuştur (Riyâhî, 1995: 219).

¹⁶ Mevlânâ'ya izafe edilen *Mîmîyye Kasidesi*, üç ayrı şarih tarafından Türkçe olarak şerh edilmiştir. Bkz.: Emîr Buhârî, Şemseddîn Ahmed b. Muhammed (ö.1516), *Şerh-i Kasîde-i Mevlânâ Celâleddîn Rûmî* (Çelebioğlu, 1998: 519-524); Abdülmecid Sivasî, Muharrem Efendi b. Mehmed b. Ârif ez-Zilî es-Sivasî (ö. 1639), *Şerh-i Kasîde-i Mevlânâ* (Gündoğdu, 2002: 27-46); Salâhî, Abdullâh Selâhaddîn-i Uşşâkî, (ö. 1782), *Şerh-i Kasîde-i Mevlânâ* (Arıcı, 2006: 275).

¹⁷ Eserinin giriş bölümünde asıl şerh ve tercüme çalışmasını bir gazel üzerine yaptığını ifade eden Şîrvânî, eseri boyunca 7 beyitlik *Dilâ berhîz tâ'at kon ki tâ'at bih zi her kâr est / Sa'âdet ân kesî dâred ki vaqt-i şubh bîdâr est* (Ey gönül uyan ve ibadet et. İbadet her işten daha iyidir. Seher vakti uyanık olan kişiye ne mutlu!) matlâlı gazelin bazı beyitlerinin şerh ve tercümesini de yapmıştır. Şîrvânî tarafından Mevlânâ'ya atfedilen bu şiirin de Mevlânâ'ya aidiyeti tartışmalıdır. Zahidane üslupla yazılmış gazelin Mevlânâ kaynaklarında olmadığı tespit edilmiştir. Gazelin Mevlânâ kaydıyla geçtiği en eski metin *Minhâcu'l-Fukarâ*'dır. Eserin müellifi, bir zamanlar Galata Mevlevihanesinde şeyhlik yapan İsmail Rusûhî Ankaravî (ö. 1631), açık bir şekilde şiirin Mevlânâ'ya ait olduğunu ifade etmektedir (Ankaravî, 2011: 142). Bir başka post-nişin Bosnalı Mehmed Fazıl Paşa (ö. 1882) da *Şerh-i Evrad-ı Mevlevîyye* adlı eserinde, gazeli Mevlânâ'ya atfetmiştir (Seyyid Fâzıl Mehmed Paşa, 2010: 72). Ancak bunların aksine A. Gölpınarlı manzumeyi Mevlânâ'ya ait olmayan ve uydurma şiir olarak nitelendirmektedir (Gölpınarlı, 2006: 39). Ayrıca mezkûr gazele Nâbî (ö. 1712) (Ördek, 2012: 28) ve Abbas Efendi-zâde Mehmet'in (ö. 1768) (Aksoyak ve Arslan, 2018: 120) tahmis yazdıkları tespit edilmiştir.

rastlanmayan ancak müellif tarafından Mevlânâ'ya nispet edilen gazel, 16 beyit olup aruzun recez bahrinin *Müs tef'î lün Müs tef'î lün Müs tef'î lün Müs tef'î lün* kalıbıyla yazılmıştır. Şiir ve Şîrvânî tarafından yapılan şerh ve tercümenin kısmî transkripsiyonlu metni aşağıdaki gibidir:

1 Berhîz vaqt-i şubh-dem der-râh-i mescid nih kıdem

Tâ şâd bâşî vaqt-i ğam berhîz vaqt-i şubh-dem

بر خیز وقت صبحدم در راه مسجد نه قدم تا شاد باشی وقت غم بر خیز وقت صبحدم

Ey nefis şabâhleyin kalk' ibâdet kaşdıyla mescid yoluna kıdem-nihâde ol ğam ve miñnet zamânı mesrûru şâdân olmaķ ister iseñ vaqt-i şubhda kalk'râh-ı muşallâya revân ol. (4a)

2 Tâ çend sâzî cây-i kerem der-câme-h'âb-i germ u nerm

Ez-Haķķ nemî-dârî tu şerm berhîz vaqt-i şubh-dem

تاچندسازی جای گرم و نرم از حق نمیداری تو شرم بر خیز وقت صبحدم

Ey nefis şıcaķ ve yumuşaķ yataķda ne vaķte kıadar yatacaķsın ve ne zamâna kıadar yataĝı şıcaķ yapacaķsın Haķķ te'âlâ ve tekaddes hâzretlerinden utanmaz mısın ve hayâ etmez misin şabâhleyin kalk uyķu zamânı degildir. (6a)

3 Ez-dîn-i yaķîn endâze kon hûd-râ bulend-âvâze kon

Yek-dem vuzû-râ tâze kon berhîz vaqt-i şubh-dem

از دین یقین اندازه کن خود را بلند اوازه کن یکدم وضورا تازه کن بر خیز وقت صبحدم

Ey nefis dîn-i diyânet huşuşunda düşün ve te'emmül eyle ve kendiñi nâm-ı sa'âdetle be-nâm et ve abdestiñi tâzele vaqt-i seherde tekâsül etme kalk. (7b)

4 İşân ki reh beşnâhtend merkeb seher ki tâhtend

Devlet der-în reh yâftend berhîz vaqt-i şubh-dem

ایشان که ره بشناختند مرکب سحر که تاختند دولت در این ره یا فتند بر خیز وقت صبحدم

Ol zevât-ı kirâm u muķtedâ be zü'l-i ihtirâm ki bu hevek-nâk olan tarîķañ şânını hâlini bildiler meydân-ı musâbaķada süvâr oldular ve esb-i tîz-reftârlarını vaqt-i seherde sürüp segirdiler ve bu vechle sa'âdet u menzilet-i dâreyni tedârik edip nâ'il-i merâm oldular öyle ise ey nefis sen daķı kalk hengâm-ı seherde 'ibâdet u tâ'at ile meşĝûl ol. (9a-9b)

5 Der-ser-i hûmmâr câm-ı mey der-dil hevâ-yı nây u ney

Der-h'âb-i ğaflet tâ be-key berhîz vaqt-i şubh-dem

در سر خمار جام می در دل هوای نای و نی در خواب غفلت تابکی بر خیز وقت صبحدم

Ey ğâfil nefis başda 'işret câminîñ sarhoşluğu ne vakte kadar imtidâd edecek ve kalbde ancağ ekl ü şurb ile boğazı düşünmek veyâ hûd zevku şafâ vü hevâ vü heves ne zamâna kadar ber-devâm bulunacak ve ğaflet uykusunda ne kadar mest-vâr kalacaksın. (10b-11a)

6 Ger huftêî bîdâr şev mestî mikon huşyâr şev

Ber dergeh-i Cabbâr şev berhîz vakt-i şubh-dem

گر خفته بیدار شو مستی مکن هشیار شو بر درگه جبار شو برخیز وقت صبحدم

Ey nefis eğer uykuda iseñ uyan ve ğafleti bertarafet işbu hâl-i ser-mestîyi bırak 'âkıllâne davran şabâhleyin kalk kemâl-i hüdû' ve huzûr ile dergâh-ı ilâhiye pûyân ol. (12b)

7 Ger âgehî çün zindegân dârî haber ez mürdegân

Benger be-sûy-i reftegân berhîz vakt-i şubh-dem

گر آگهی چون زندگان داری خبر از مردگان بنکر بسوی رفتگان بر خیز وقت صبحدم

Ey nefis eger bir hayât bulunanlar gibi haberiñ var ise ve mahalle-i hâmuşânda şemt u sükût üzre yatanlarıñ ahvâlınden âgâh iseñ vakt-i seherde kalk tekâsül etme âhirete riğlet etmiş olanlarıñ hâline nazar-ı 'ibretle nazar eyle. (14b)

8 Bâ-mâr u mûrân hem-demend bâ-şâd u ğamgîn hem-demend

Ez ârzû-yi yek-demend berhîz vakt-i şubh-dem

با مار و موران همدمند با شاد و غمکین همدمند از آرزوی یکدمند بر خیز وقت صبحدم

Ey nefis eger nazar-ı 'ibret ile nazar etmiş olsañ 'âlem-i âhirete intikâl eden ehibbâ vü yârân u akrabâ vü cîrân vesâ'ir insânlardan ba'zılarınıñ yılanlar ve karıncalar ile refâkat etdiklerini ba'zılarınıñ sürûr u hubûra müstağrak olduklarını ve ba'zılarınıñ mağmûm ve mükedder bulunduğunu görürsün ve bunuñla berâber bir ân ve bir sâ'at hayâtta olup a'mâl-i şâliha ârzûsunda olduklarını anlarsın öyle ise şabâhleyin kalk evrâd u ezkâr u 'ibâdât u tâ'atle meşğûl ol. (16b)

9 Ânân ki bâ-mâ dem zedend hem-şoğbetân-ı mâ budend

Der-zîr-i hâk û kîl şodend berhîz-i vakt-i şubh-dem

آنانکه با ما دم زدند همصحبتان ما بُدند در زیر خاک و کِل شدند بر خیز وقت صبحدم

Ebeveyn u ihvân u evlâd u akrâba ve ecdâddan bir tâkım zevât ki gece ve gündüz bizimle müşâhabet ederlerdi ve konuşurlardı işte şimdiki hâlde toprak ve çamur altında medfûn olmuşlardır öyle ise sen dağı toprak olmadan muqaddem kalk 'ibâdet u tâ'at ile meşğûl ol. (18a)

10 Tû nîz hestî der-ḥaṭar der-kârvân-ı reh-guzer

Tertîp kon râh-i sefer berhîz vaqt-i şubḥ-dem

تونیز هستی در خطر در کاروان رهگذر ترتیب کن راه سفر بر خیز وقت صبحدم

Ey nefis sen daḥi kârvânîñ güzergâhında ve muḥâṭara maḥallinde bulunuyorsun öyle ise vaqt-i seherde kalk خیرالزادالتقوی ¹⁸ وتزودوا فان *mazmûn-ı 'âlîsınca seferberlik tedârikine ve ḥâzırlığına bak.* (19a)

11 Ez-câhilî zer eblehî bâr-ı guneh ber-ḥod nehî

Merget begîred nâgehî berhîz vaqt-i şubḥ-dem

از جاهلی ذرابلهی بارگنه بر خود نهی مرگت بگیرد ناگهی بر خیز وقت صبحدم

*Ey 'anûd u nâdân nefis cehâlet u ḥamâkatden nâşî vizr ü günâh yükünü yüklendin (El-mevtû ye'tî baġteten)*¹⁹ *maşadıkınca ölüm ansızın seni yaġalayıp eşi u giriftâr eder 'âkılâne davran câme-ḥ'âb-ı istirâhatde yatma şabâḥleyin kalk başınıñ çâresine bak.* (20b)

12 Derd-i tu bî-dermân kuned kâr-i tu bî-sâmân kuned

Çeşm-i tu-râ giryân kuned berhîz-i vaqt-i şubḥ-dem

درد توبی درمان کند کار توبی سامان کند چشم ترا گریان کند بر خیز وقت صبحدم

Ey nefis-i pür-heves hâdimu'l-lezzât olan mevt zuhûr etmekde seniñ hastalığıñı ilâcsız bırakır ve kâr u bârîñi muşmaḥill u perîşân eder ve gözleriñi giryân eder ileride ḥasret u nedâmetle ağlamamaġ ister iseñ şabâḥleyin kalk âh u enîn ile tövbe ve istiġfâr u evrâd u ezkâra devâm et. (21b-22a)

13 Sûdî nedâred goftenet nâçâr bâyed reftenet

Der-ḥâk bâyed ḥuftenet berhîz vaqt-i şubḥ-dem

سودی ندارد گفتنت ناچار باید رفتنت در خاک باید خفتنت بر خیز وقت صبحدم

Ey nefis-i nâdân fırşat fevt olduġdan şoñra ²⁰ *دemeniñ fâ'idesi yoġdur behemeḥâl işbu dâr-ı ġurûrdan 'âlem-i ebediyete sefer edeceksin ve zîr-i türâb-ı ġubârda mütevârî olup yatacaġsın ol ḥâne-i zulmet-âbâdı ziyâ-dâr etmek istersin vaqt-i seherde kalk âh u enîn eyle.* (23a-23b)

14 Ey tâlib-i vaşl-i Ḥudâ ḥ'âhî şefî'-i Muştafâ

Cûyî rızâ-yi Enbiyâ berhîz vaqt-i şubḥ-dem

¹⁸ Bakara 2/97: *Azık hazırlayın ve bana her türlü fenalıktan korunarak gelin. Çünkü en hayırlı azık takvadır.*

¹⁹ *Ölüm ansızın gelir.*

²⁰ Enâm 6/27, Ahzab 33/66, Nebe 78/40: *Keşke (biz)...*

ای طالب وصل خدا خواهی شفیع مصطفی جویی رضای انبیا بر خیز وقت صبحدم

Ey vuşlat-ı Hudâyî tâlib olan kimse eger şefî'-i rûz-ı cezâ bulunan Muḥammed Muştafâ şallallâhu 'aleyhi ve sellem efendimiz ḥazretleriniñ şefâ'at-i kübrâsını ister iseñ ve Enbiyâ-yı 'İzâm 'aleyhimu 's-selâm ḥazerâtınıñ rızâlarını ḥ'âhiş u ârzû edersin hengâm-ı şubḥda kalk ḡafleti bertaraf et. (25a-25b)

15 Ger tû Hudâ-râ bendeî ez-âb u gil-râ nîndeî

Ger bende-i pâyendeî berḥîz vaqt-i şubḥ-dem

گر تو خدارا بنده از آب و گل را نینده گر بنده پاینده بر خیز وقت صبحدم

Ey nefis eger sen Ḥaḡḡ te'âlâ ve teḡaddes ḥazretleriniñ bendesi iseñ ve mâ'ü tıyndan ḡalk olumup aḡsen-i taḡvîm üzre bu kıyâfete ifrâḡ olunmuşsun mâdâm ki sen bendesin teklîf-i ilâhî ile mükellef ü me'mûrsun tekâsül ü tekâhülü terk et şabâḡleyin kalk meşḡûl-i evrâd u ezḡâr ol. (27b)

16 Ey Şems-i dîn k'ez ḡâfilî çendîn çerâ bî-ḡâşılı

Verzânca merd-i 'âḡılî berḡîz vaqt-i şubḥ-dem

ای شمس دین کز غافل چندی چرابی حاصلی و رزانجه مرد عاقلی بر خیز وقت صبحدم

Ey Şems-i dîn ḡafletden nâşî niçün râh-ı âḡiretiñ zâd u zaḡîresini tedârik etmeyip bî-ḡâşılsın sen merd-i 'âḡılsın hengâm-ı seḡerde kalk elzem u ehemm olan tedârükât-ı seferiyyeyi ihzâra çalış. (29a)

Şems mahlasından da anlaşılacağı üzere müellif tarafından bu şiir Mevlânâ'ya nispet edilmiştir. Ancak yaptığımız taramalar sonucunda muteber Mevlânâ külliyatlarında bu şiire rastlanılmamıştır.²¹ İranlı Mevlânâ uzmanı B. Fürûzanfer, Mevlânâ'ya atfedilen şiirlerin gerçeklerinden ayırt edilebilmesi için altı maddelik bir yöntem sunmuştur (Fürûzanfer, 2005: 181-182). Bu maddeler ve mezkûr gazelin Mevlânâ'ya aidiyeti hakkındaki tespitlerimiz şunlardır:

a. *Mevlânâ'nın şiirleri genel kaidenin sınırlarını aşmakta, uzun kaside sınırlarına ulaşmaktadır.* Metin 16 beyit ile uzun kaside sınırındadır. Ancak yazma eserlerde ve mecmualarda tam bir hâlinin olmayışı ve farklı nazım şekilleri ile zikredilmesi (naat, kaside, gazel), metnin orijinalliği konusunda belirsizlik taşımaktadır.²²

b. *Mevlânâ'nın gazelleri lirik, taze mana ve mazmunları ihtiva eder.* Şerhi yapılan şiirde ise lirizmden uzak, tekdüze bir anlatım vardır. Metin mazmun konusunda yetersizdir.

²¹ İncelenen kaynaklar için bkz.: Mevlânâ, 1378; Gölpınarlı, 1992; Can 2000.

²² Şiirin 5 beyitlik kısa şekli, Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi 03 Gedik 18228 arşiv numarasında kayıtlı *Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâid* adlı yazmada görülmektedir. Şiirin başlığında "Na't-ı Şerîf" yazılıdır (Güngör, 2015: 30).

c. Mevlânâ kendi gazellerinde terimler etrafında pek az dolaşır. İrfan, aşk gerçeklerini kendine yakışan şairane ibareler, söz gelişleriyle (örneklerle) süsler. Metin örnek gösterme konusunda bu maddeyle benzerlikler taşıyor olsa da “*Berhîz vakt-i subh-dem*” sabah erken kalk anlamı etrafında süreklilik vardır. Mevlânâ, zamanının bütün bilimlerini kavramış, mitolojiyi bilen ve sözlerinde yer yer ayet ve hadislerden faydalanan bir bilgidir (Gölpınarlı, 1992: LXXXIII). Dolayısıyla dinî bir kavramın işlendiği manzume boyunca herhangi bir ayet ve hadis iktibasının ya da geçmişe dair bir atfın yapılmamış olması da Mevlânâ şiirlerinin yapısıyla uyuşmamaktadır.

d. Mevlânâ şiirlerinde çok değerli değersiz parçalar vardır. Onun terkipleri eskilerin tarzına yakın olup okuyana heyecan verir. Metinde sıcaklık ve heyecan yetersizdir. Doğrudan, kesin ve didaktik bir anlatım hâkimdir. Hatta yer yer emir kipi kullanılmıştır. Oysa Mevlânâ'nın şiirleri vaaz edasındadır ama bu zâhid üslupla değil daha kucaklayıcı ve içtendir. Seher vakti konulu yine Mevlânâ'ya ait aşağıdaki rubaide görüleceği üzere, daha sıcak ve samimi bir anlatım görülmektedir:

می آید گرگ بر ما وقت سحر
هم فر به می رباید و هم لاغر
تا چند کنی خرخر اندر بستر؟
بر روی زن آب ای که خاکت بر سر²³

e. Mevlânâ'nın gazelleri hafif, ağır, kısa, uzun vezinler barındırır. Metin bu konuda Mevlânâ şiirleriyle benzerlik gösterir. Nitekim Mevlânâ'nın recez bahrinde yazılmış fazlaca şiirleri mevcuttur.

f. Mevlânâ'nın şiirlerinde Şems lafzı tek başına söylenmemiştir. Her zaman Şemseddin, Şemsülhak, Şemsülhakayık, Tebriz sözü ile birlikte kullanılmıştır. Son beytinde yahut önceki beyitlerde “hâmuşkun” sus, “hâmuş” susan, “hâmuşkerdem” sustum ile bu anlamları anlatacak başka kelimeler söylenmiştir. Metnin, Mevlânâ'ya izafe edilmesinin ilk sebebi metindeki mahlas kısmının bu maddeyle uyuyor olmasıdır. Ayrıca 13. beyitte “*Sûdi nedâred goftenet*” konuşmanın faydası yok anlamındaki ifade de Fûrûzanfer'in belirttiği sessizlik bağlamına yakındır.²⁴

Şiirin kime ait olabileceği konusunda kesin bir fikir sahibi değiliz. Ancak sabah vaktinde uyanıp ibadet etme konulu şiirin muhteva, vezin ve kafiye bakımından bir benzerine Dede Ömer Rûşenî'nin (ö. 892/1487) *Divân*'ında rastlamaktayız (Aydemir (Tunç), 1990: 128; Tavukçu, 2005: 111). Dede Ömer Rûşenî'nin *Kasîde-i Subhiyye (Subh-dem)* başlıklı Farsça şiiri Mevlânâ'ya izafe

²³ *Seher vakti hem semizi hem zayıfı kapan bir kurt, bize geldi ve bize “Ey yataкта horlayıp duran, daha ne zamana kadar yatacaksın?” dedi. “Ey başına toprak serpilecek kişi, kalk da yüzüne su serp” dedi* (Can, 1991: rubai 1015).

²⁴ Ülkemizde Mevlânâ çalışmalarıyla bilinen ve Mevlânâ Araştırmaları Derneği kurucularından Prof. Dr. Hicabi Kırılancı'la yaptığımız görüşmede kendileri şiirin, Mevlânâ kaynaklarında bulunmadığını ve mahlas beytinde Şems'e gafil denilmesinden ötürü üslup bakımından Mevlânâ'ya ait olamayacağını ifade etmiştir. Nitekim Mevlânâ'nın gazel dili ve şairliği Şems'e karşı aşkın ve bağlılığının tesiri ile ortaya çıktığından (Fûrûzanfer, 2005: 180) Şems'e gafil diye hitap edilmiş olması, sayın Kırılancı'nın da ifade ettiği üzere, Mevlânâ'nın üslubuyla ters düşmektedir.

edilen şiirle benzerlik göstermektedir. “*Berhiz vakt-i subh-dem*” redifli manzume 31 beyittir.

Çalışmanın makale sınırlarını aşması sebebiyle, metinler arası benzerliği göstermesi bakımından Rûşenî'nin şiirinden bazı örnek beyitler vermekle iktifa edeceğiz²⁵:

Müs tef'î lün Müs tef'î lün Müs tef'î lün Müs tef'î lün

1 Ey ‘âşık-i sâdık biyâ berhîz vaqt-i subh-dem

V'ey tâlib-i lâyıq biyâ berhîz vaqt-i subh-dem

ای عاشق صادق بیا بر خیز وقت صبحدم وی طالب لایق بیا بر خیز وقت صبحدم

(*Ey sadık âşık gel, sabah erkenden kalk; ey (vuslatı) talep edengel, sabah vakti kalk.*)

5 Bogzeşt ‘ömr ez sî vü çil tûlâşe-i gâflet çü küll

Ger ‘âşıkî ez cân u dil berhîz vaqt-i subh-dem

بگذشت عمر از سی و چل تو لاشه غفلت چو کل کر عاشقی از جان و دل بر خیز وقت صبحدم

(*30-40 yıllık ömrünün tamamı gaflet uykusunda bir telaşla geçti; eğer bir âşık candan ve gönülden isterse (bundan kurtulabilir o hâlde), sabah vakti uyan.*)

10 Bîdâr bâş u zinde şev ve zîkr dehâ şermende şev

Ĥod-râ be-pûyân zinde şev berhîz vaqt-i subh-dem

بیدار باش و زنده شو و ذکر ده‌ها شرمنده شو خودرا بیویان زنده شو بر خیز وقت صبحدم

(*Uyanık ol ve canlan! Mahcup olacağın sözler söylemekten utan! Kendini akıllı ve canlı/diri kılmak için sabah vakti erken kalk.*)

20 Reftend ĥarâb u bî-nevâ-dest-i tehî sûy-i Ĥudâ

Mând in heme bâğ u serâ berhîz vaqt-i subh-dem

رفتند خراب و بی نوا دست تهی سوی خدا ماند این همه باغ و سرا بر خیز وقت صبحدم

(*Bazıları, Allah'a nasipsiz ve elleri boş bir şekilde gittiler. Onların hepsi dünyanın bağı ve bahçesinde kaldılar. (O hâlde sen) Sabah vakti kalk.*)

25 Mâl u ‘iyâl u ĥân-mân sûdî nedâred ey civân

Tû teng dermânî be-cân berhîz vaqt-i subh-dem

مال و عیال و خانمان سودی ندارد ای جوان تو تنگ درمانی بجان بر خیز وقت صبحدم

²⁵ Tam metin için bkz. Tavukçu, 2005: 111.

(*Ey Genç! Malının, çocuğunun ve evinin sana bir faydası yok. Canına derman olabilecek sensin, (o hâlde) sabah vakti kalk.*)

31 Ey Rûşenî Dervîş şev işkeste vü dilrîş şev

Der fikr-i kâr-i hîş şev berhîz vaqt-i şubh-dem

ای روشنی درویش شو اشکسته و دلریش شو در فکر کار خویش شو بر خیز وقت صبحدم

(*Ey Dervîş Rûşenî! Kırılmış ve gönlü yaralı ol; yapman gereken işleri (ibadetleri) düşün, sabah vakti kalk.*)

4. Nüsha Tavsifi

Abdülmeccid Şîrvânî'nin kendi el yazısıyla yazılmış *Hitâb-ı Sihri*, tek nüsha hâlinde Vatikan Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Kataloğu vat.turco.135 numarada kayıtlıdır.²⁶ Müellif, eserinin yazımına 1329/1911 yılında başlamıştır. Kütüphane kayıtlarında eserin künyesinde dil olarak Türkçe; konu olarak Fars Dili ve Edebiyat yazılıdır.

Yazma 31 varak (62+3 yk.) olup 272x190 (220x110) mm. ebadında, en fazla 15 satırlı, koyu yeşil kumaşla kaplı mukavva ciltlidir. Kitabın üst kapağı *Mehmed Han bin Abdülmeccid El-Muzaffer daima Reşâd* yazılı el çekimi tuğralı, alt kapağı şemse içine ay-yıldızlı motifle süslü ve her iki kapağı da çiçek motifli köşebentlerle çevrelenmiştir. Yazma rakabeli olup serlevhasız, miklepsiz ve cetvelsizdir. Koyu krem renkli kâğıt ve harekesiz nestalik yazı stiline kullanıldığı yazmada siyah, kırmızı (sürh) ve sadece bir yerde altın renkli (Sultan Reşat ismi zikredilmiştir) kalem kullanıldığı görülür. Başlıklarda ve bazı ayetlerde kırmızı; ana metinde siyah kalem kullanılmıştır. Müellif ayet ve hadis kısımlarının üzerinden çekilerek bazen aralıklı bazen de aralıksız çizgilerle ifadenin ıktibas edildiğine vurgu yapmıştır. Müellif Azeri olmasına karşın eserde Azeri Türkçesi dil özelliklerine rastlanılmamaktadır. Eser İstanbul Türkçesiyle yazılmıştır.²⁷

Başı: İfâde-i Merâm

Mâ vecebe 'aleynâyı ifâdan şoñra 'arz-ı mâ fi 'z-zamîre bu vechle mübâderet olunur ki işbu fakîr-i bî-istiîâ'at ve hakîr-i endek-bizâ'at hâk-pâ-yi ehl-i 'irfân u muhabbet şâhib-dilân 'Abdü'l-Mecîd Şîrvânî...

Sonu: *Es-Sultânü'l-Gâzî Muhammed Reşâd Hân fi külli zamân u mekân ve 'nsur 'asâkirihî innemâ teveccühâ ve hayşümâ kânevâ yâ 'Azîz yâ Deyyân ve 'r-*

²⁶ Esere, https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.turco.135 (Erişim Tarihi: 09.03.2021) sitesinden ulaşmak mümkündür.

²⁷ Bu el yazması hakkında Prof. Dr. Ferit Elekberli, yazmanın 1915'te Azerbaycan'dan Vatikan'a götürüldüğünü iddia etmektedir (Elekberli, 2014: 34). Ancak, Doç. Dr. Güler Doğan Averbek tarafından hazırlanan ve henüz neşredilmemiş olan "Osman Reşer'in Vatikan Kütüphanesi'ne Sattığı Yazmalar" konulu çalışmaya göre bu nüsha, İstanbul'dan götürülmüştür. Nitekim yazma, O. Reşer tarafından 1934 yılında Vatikan Kütüphanesi'ne satılan yazmalar arasındadır (Henüz yayımlanmamış çalışmasından bu bilgiyi benimle paylaşan sayın Averbek'e teşekkür ederim).

ham cemî'a ümmeti Muhammed 'aleyhisselâm yâ ze'l-luḫfu ve'l-iḫsân ḥasbünallâhu ve ni'me'l-vekil ni'me'l-mevlâ ve ni'me'n-naşîr.

5. Transkripsiyonlu Metinden Örnek

Eser makale sınırlarını aştığı için örnek metin sunulması uygun görülmüştür. Metinde yapılan şerhi ve iktibasları göstermesi bakımından 6a-7b sayfalarının transkripsiyonlu metni aşağıdaki gibidir:

Beyt-i Devvom

Müs tef'î lün Müs tef'î lün Müs tef'î lün Müs tef'î lün

Tâ çend sâzî cây-i kerem der-câme-ḥ'âb-i germ u nerm

Ez-Ḥaḫḫ nemî-dârî tu şerm berḥîz vaḫt-i şubḥ-dem

تاچندسازی جای گرم در جمه خواب گرم و نرم از حق نمیداری تو شرم بر خیز وقت صبحدم

Ey nefis sıcaḫ ve yumuşaḫ yataḫda ne vaḫte ḫadar yatacaḫsın ve ne zamâna ḫadar yataḫı sıcaḫ yapacaḫsın Ḥaḫḫ te'âlâ ve teḫaddes ḫazretlerinden utanmaz mısın ve ḫayâ etmez misin şabâḫleyin ḫalk uyḫu zamânı degildir.

Beyt

Fâ 'î lâ tün Fâ 'î lâ tün Fâ 'î lün

Hem-çenîn fermûd Mevlânâ-yi mâ hemçenim فرمود مولانای ما

Genc-i Raḫmân pîşvâ-yi Evliyâ kenç رحمان پیشوای اولیا

Beyt

Me fâ 'î lün Me fâ 'î lün Me fâ 'î lün Me fâ 'î lün

Ḥorûsân der-seḫer gûyend ki ḫum yâ eyyühe'l-gâfil

Tu ez mestî nemî-dânî kesî dâned ki huşyârest²⁸

خروسان در سحر گویند که قم یا ایها الغافل تو از مستی نمیدانی کسی داند که هشیار است

Ḥazret-i Pîr Meşnevî-i Şerîf'de Buyuruyorlar

Fâ 'î lâ tün Fâ 'î lâ tün Fâ 'î lün

Ḥod ne tânem ver begûyem vaşf-ı cân خود نتانم ور بگویم وصف جان

²⁸ Horozlar seher vakti, ey gaḫil kalk, sarhoş olduḫun için bilmiyorsun; yalnızca uyanık olan bilir, derler.

Zelzele üfted der-în kevn u mekân²⁹ زلزله افتد در این کون و مکان

Ve 'an 'Âişetü 'ş-şiddîka rağıyallâhu 'anhâ

³⁰ انما کان فرأشه صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّذِي ينام عَلَيْهِ ادمَ حشوه ليف

Ümmü'l-Mü'minîn 'Âişetü'ş-şiddîka rağıyallâhu 'anhâ hazretlerinden mervîdir ki Seyyîd-i Nebî-i Âdem şallallâhu 'aleyhi ve sellem efendimiz hazretleriniñ kendilerine maşşûş olan firâşları ki anıñ üzerinde yatarlar idi dibâğat edilmiş bir kırmızı ve diğere rivâyete göre siyâh bir deri idi ki derûnuna hurma lifi taldurulmuş idi.

Sultân-ı Enbiyâ şalavâtullâhu ve's-selâmu 'aleyh efendimiz hazretleri eger ârzü buyurmuş olsalar idi Hudâ-yı Te'âlâ hazretlerine istid'â ve su'âlde bulunurlar idi cemî-i künûz u defâ'in (6b) arz u fevâ'idi ve üzerinde bulunan fevâkih ü eşmârı ve vüs'at-i ma'îşeti kendilerine taşşîş olunurdu lâsiyyemâ غنى عن العالمين ³¹ hazretleri künûz u defâ'in-i dünyâyı Hazret-i Habîb-i Ekremine 'arz buyurdular da kabûl etmediler şâhib-i diller nefse hitâben bu vechle hitâb etmişlerdir.

Ey nefis gece ve gündüz yigirmi dört sâ'atden 'ibâret olduğunu la-büdd bilirsın ve bunuñla berâber haberde vârid olmuşdur ki 'abd için her bir gece ve gündüzde yigirmi dört hizâne-i maşfûfe neşr olunur ve ol kul için yigirmi hazîneden bir hazîne feth olunur ve anı o sâ'atde işlediği a'mâlîñ hasenâtından mâlâlmâl gördükde aña öyle bir ferağ u sürûr hâşıl olur ki eger 'umûm ehl-i cehenneme ol meserret tevzî olunmuş olsa elem-i nân ihsâs etdikleri zamân o ferağ anları dehşetde bırakır kezâlik ol 'abd için bir sevdâ-yı mazleme-i hizâne feth olunur ki anıñ râyiha-i kerîhesi etrâfa yayılır ve o kimseyi anıñ zulmeti ihâta eder bu dağı ol sâ'atdir ki anda Haqq Te'âlâ hazretlerine 'âşî olduydu ve hevî ü fezâ' ol derece ol kimseye işâbet eder ki eger cennet ehliniñ 'umûmuna taqsım olunmuş olsa ne cennetiñ ni'am u lezâ'izi anlara mükedder bir hâl olur kezâ o 'abde diğere bir hâlî hazîne feth olunur ki anda ne sürûr verir bir hâl ve ne isâ'et işâl eder bir keyfiyyet bulunur bu ise ol sâ'atdir ki ol kul anda yâ h'âb-ı ğaflete talmış (7a) ve yâhûd mübâhât-i dünyâdan bir şeyle meşğûl bulunmuş ol kimse hizâneniñ tehî olmasını görünce kendisine bir hasret hücum eder ve etdiği zarâr u ziyânı anlar kezâlik ehlullâh nefse hitâben ey nefis çalışı kesl ü istirâhata meyl etme zîrâ derecât-ı illiyyîn ki seniñ emşâlîñ nâ'il olurlar sen aña nâ'il olamazsın ve sen hasret çekersin ve bu hâl senden ayrılmaz velev cennete dağı dâhil

²⁹ Gücüm yetmez. [Gücüm yetse de] canı anlatsam, şu varlık ülkesi depremlere tutulur (Örs ve Kırlandıç, 2015: 604).

³⁰ Hz. Ayşe (r.a.) şöyle dedi; Resulullah'ın (s.a.) gece üzerinde yattığı yatağın yüzü deriden, içi hurmadan lifti.

³¹ Âl-i İmrân 3/97; Ankebût 29/6: Bütün âlemlerden müstağnidir.

olsun zîrâ aldanmak elemine ve anıñ hasretine tâkat mümkün degildir egerçi elem-i nârdan dûn-ı elîmede.

Eķâbirden ba'zısı buyurur ki haydi farz edelim ki isâ'et 'afv olunur kendiñden fevt olan şevâb-ı muhsinîne ne diyelim ya'ni bu aldanmak ve bu hasret ne ile ikmâl edilebilir.

Қале resûlullâhi şallallâhu 'aleyhi ve sellem خير المجالس ما استقبل به القبته ولا يجلس مترعباً اذلا يجالس الملوك كذلك وملك الملوك مطلع عليه

Seyyîd-i sâdât 'aleyhi efđalu't-taħiyyât ve't-teslîmât efendimiz ĥazretleri buyurmuşlardır ki meclislerin eñ ĥayırısı kıble cânibine teveccüh olunup oturanlardır ve murabba' oturulmayanlar zîrâ Mâlikü'l-Mülûk muṭṭali' ve ĥaberdâr olduğu ĥâlde melikler bağdaş ĥurup oturmazlar.

Қале İbrâhîm Edhem raĥmetullâhi 'aleyh جلست مرّة مترعباً فسمعت هاتفاً يقول هكذا تجالس الملوك فلم اجلس بعد ذلك مترعباً

(7b) İbrâhîm Edhem ĥaddesallâhu sırruhu'l-âli ĥazretleri buyurmuşlar ki bir gün murabba'-nişin oturmuşdum ĥâtif tarafından işitdim diyor idi ki işte melikler böyle oturur ba'd bu işâreti işitdikden soñra aslâ ve ĥat'â bağdaş ĥurup oturmam.

Öyle ise ekâbir-i dîn-i mübîniñ etvâr u aĥlâķ-ı celilesini diĥkatle mülâĥaza edip anlarıñ aĥlâķ-ı ĥasenelerini ve ef'âl-i ber-güzîdelerini her bir ĥuşûşda kendimize rehber ittiĥâz edelim.

Sonuç

Türk edebiyatı bünyesinde gelişen nesir türünde, şerh/tercüme metinleri önemli bir yer tutmaktadır. Edebiyat tarihinde eserleri üzerinde en çok şerh ve tercüme yazılan isimlerin başında ise Mevlânâ Celâleddîn Rûmî gelmektedir. Vatikan Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Kataloğu vat. turco. 135 numarada tespit edilen ve Abdülmecid Şîrvânî'nin Türkçe tek eseri olan *Hitâb-ı Sihri*, geç dönem Osmanlı edebiyatında Mevlânâ ve eserleri üzerine yapılmış şerh ĥalışmalarının son halkalarından biridir.

Tek nüsha hâlinde ve müellif hattıyla yazılmış *Hitâb-ı Sihri*, Mevlânâ'ya ait olduğu ileri sürülen şiirlerin güzelliğini anlatan ve muhtelif din büyüklerinin veciz sözlerinden oluşun bir manzume şerhidir. Manzum-mensur karışımı formda yazılmış eser, sabah erken kalkmanın fazileti üzerine kurgulanmıştır. Tasavvuftaki temel öğretiler/usuller (tövbe, ihsan, murakabe, kanaat vs.) işlenen diğer konular arasındadır. Eserde işlenen tüm konular ayet, hadis ve din büyüklerinin sözleri ve hayat hikâyeleriyle desteklenmiştir. Eser bu yönüyle son dönem Mevlevilik kültürüne dair yaşayış ve usuller hakkında bilgiler sunması bakımından diĥkat çekmektedir. Ayrıca eser, Tanzimat sonrası Cumhuriyet öncesi dönem edebiyatında şerh/tercüme geleneğinin hâlen devam ettiğini ve eserin kapağında bulunan Sultan Mehmet Reşat mühründen dolayı saray tarafından da bu şerh ĥalışmalarının takdir edildiğini göstermektedir.

Hitâb-ı Sihri (Sihirli Sözler) dinî-tasavvufî türde, süslü nesir özellikleri taşıyan ve öğretici amaç güden bir şerh ve tercüme kitabıdır. Kitapta şerh edilen beyitlerin önce Türkçe tercümesi yapılmış; sonra konuyla alakalı olduğu düşünülen ayet, hadis ve tasavvuf büyüklerinin söz/şiiirlerinden örneklerle konu açık hâlde getirilmeye çalışılmıştır. Üç dilin kullanıldığı eserde Şîrvânî, şerh ettiği beyitlerin tercümesinde Türkçe; ayet, hadis ve bazı din büyüklerinden yapılan söz alıntılarında Arapça; şiir iktibaslarında ise daha çok Farsçayı tercih etmiştir. Yapılan şerhi zenginleştirmek amacıyla, Şîrvânî'nin yer yer kendi düşüncelerini dile getirdiği ve din büyüklerinin veciz sözleri ve hayat hikayelerinden aktarım yaparak istişhad (delillendirme, kanıtlama) yöntemini kullandığı görülmektedir. Eserde Mevlânâ, Sultan Veled, Sa'dî-i Şîrâzî, Molla Câmî, Abdulkâdir Bîdil, Hazîn Lâhîcî, Recâzâde İbrahim Şefîk ve Genceli Nizâmî'nin şiirlerinden alıntı yapılmıştır. Bu isimlerin iktibas edilen şiirleri dönem toplumunun beğenisini ve Farsça ilgisini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Çalışmanın son bölümünde metin içerisinde şerhi yapılan gazelin mevcut Mevlânâ kaynaklarında geçmediği tespit edilmiş ve bu konu hakkındaki tespitler dile getirilmiştir. Bediüzzaman Fûrûzanfer'in Mevlânâ şiirleri için geliştirdiği altı maddelik yöntemine göre şiirin; mahlas beytinde Şems kelimesinin yalın hâlde geçmemesi (Şems-i din), metnin uzun kasideler sınırında olması (16 beyit), kullanılan vezin (Recez bahri) ve mahlastan önceki sessizlik bağlamı gibi özelliklerinden dolayı Mevlânâ izleri taşıdığı; lirizm ve heyecan eksikliği, tekdüzelik, aynı kavram/terimler etrafında dolaşılması ve Şems'e gafil diye seslenilmesi gibi sebeplerden dolayı Mevlânâ'nın üslubunu yansıtmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla şiirin Mevlânâ'ya nispet edilmesi konusunda ihtiyatlı olunması gerektiği vurgulanmıştır. Gazelin kime ait olduğu konusunda ise kesin bir bilgiye ulaşılamamış; ancak şerh edilen şiire benzer Dede Ömer Rûşenî'nin (ö. 892/1487) aynı vezin, konu ve kafiyede yazılmış 31 beyitlik bir kasidesinin olduğu tespit edilmiştir. Rûşenî'nin "*Kasîde-i Subhiyye*" başlıklı şiirinde Mevlânâ'ya herhangi bir atıf yapmadığı görülmektedir. Çalışmanın neticesinde muhteva, kafiye, vezin ve bazı kelime gruplarının benzerliğinden dolayı şiirin özgün hâlinin Dede Ömer Rûşenî'ye ait olabileceği, Mevlânâ'ya atfedilen ve şerhi yapılan manzumenin ise Rûşenî'nin kasidesi tanzir edilerek başka bir Şems mahlaslı şair tarafından yazılmış olabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Abbas Efendi-zâde Mehmet. (2018), *Haşmet Dîvânı* (Haz. İ.Hakkı Aksoyak ve Mehmet Arslan), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara. Erişim T.: 26.05.2022. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-204116/hasmet-divani.html>
- Açıkgöz, Namık. (2019), "Mevlânâ'ya Atfedilen Mülemma Bir Gazel Üzerine", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 242-252.
- Ankaravî, İsmail. (2011), *Minhâcu'l-Fukarâ (Fakirlerin Yolu)* (Haz.: Saadetin Ekici-Meral Kuzu), İnsan Yayınları, İstanbul.
- Arıcı, Resul. (2006), *Salâhî'nin Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Marmara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

- Aydemir (Tunç), Semra. (1990), *Dede Ömer Rûşenî (Hayatı, Eserleri Divânî'nin Tenkidli Metni)*, Selçuk Üniv., SBE, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Aydın, Mustafa. (2010), “Şirvan”, *DİA*, C. 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Can, Şefik. (1991), *Hız. Mevlânâ'nın Rubaileri (I-II)*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- Can, Şefik. (2000), *Divân-ı Kebîr Seçmeler (I-IV)*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Ceylan, Ömür. (2000), *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Çaldak, Süleyman. (2006), “Eski Türk Edebiyatında Nesir (Düzyazı)”, *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, Yıl: 7, S. 77-78, 74-90.
- Çapan, Pervin. (2013), “Şefik, Recâizâde İbrâhîm”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim T.: 25.05.2022. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sefik-recaizade-ibrahim>
- Çelebioğlu, Âmil. (1998), *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yay., İstanbul.
- Elekberli, Ferid. (2014), *Vatikan Arşivlerinde Saklanan Azerbaycan'a Ait Yazmalar*, Azerbaycan Milli İlimler Akademiyasının M. Fuzuli Adına El Yazmaları Enstitüsü, Elm ve Tahsil Neşriyat, Bakü.
- Ece, Selami. (2015), *Klasik Türk Edebiyatı Araştırma Yöntemleri (I-II)*, Eser Basım Yayınları, Erzurum.
- Enûşe, Hasan. (1375), *Dânişnâme-i Edeb-i Fârisî: Edeb-i Fârisî Der Anatoli ve Balkan*, Sâzmân-i Çâpu İntişârât: Vezâret-i Ferheng ve İrşâd-ı İslâmî, Tahran.
- Fürûzanfer, Bediüzzaman. (2005), *Mevlâna Celâleddin* (Çev. Feridun Nafiz Uzluk), T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. (1985), *Mevlânâ Celâleddîn*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. (1992), *Divân-ı Kebîr (I-VII)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. (2006), *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. (2008), *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Gündoğdu, Cengiz. (2002), “Abdülmeçid Sivâsî'nin Mevlânâ'nın Şathiyye Türünde Yazdığı Bir Gazeli'ne Yaptığı Şerh: Şerh-i Ebyât-ı Celâleddîn-i Rûmî”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, C. 3, 27-46.
- Güngör, Özlem. (2015), *Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâid (03 Gedik 18228) İnceleme Tıpkıbasım*, Niğde Üniv., SBE, Yüksek Lisans Tezi, Niğde.

- Horata, Osman. (1999), “Mevlânâ ve Divan Şairleri”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı I, 43-56.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. (2017), *Osmanlı Bilim Mirası (Mirasın Oluşumu, Gelişimi ve Meseleleri I-II)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kadri, Hüseyin Kâzım. (1943), *Büyük Türk Lügati (I-III)*, Maarif Matbaası, İstanbul.
- Karatay, Fehmi Edhem. (1961), *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Yayınları, İstanbul.
- Köprülü, M. Fuad. (2003), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Akçağ Yay., Ankara.
- Mazıoğlu, Hasibe. (2017), *Eski Türk Edebiyatı Makaleleri*, TDK Yayınları, Ankara.
- Mevlânâ Celâleddîn Muhammed Meşhûr Be-Mevlevî. (1378), *Külliyât-ı Şems yâ Divân-ı Kebîr (I-IX)* (Haz. Bediüzzaman Fîrûzanfer), Çaphane-i Sefeh, Tahran.
- Mevlânâ Celâleddîn Rûmî. (2015), *Mesnevî-i Ma'nevî* (Çev. Prof. Dr. Derya Örs ve Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 55, İstanbul.
- Ördek, Şerife. (2012), *Nâbî'nin Farsça Divânçesi (İnceleme-Türkçeye Çeviri-Tenkitleli Metin)*, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir.
- Öztürk, Şeyda. (2017), *Şem 'i'nin (15.-16. yy.) Mesnevî Şerhi (İlk Türkçe Tam Mesnevî Şerhi)*, Marmara Ün., SBE, Doktora Tezi, İstanbul.
- Parlatır, İsmail. (2017), *Açıklamalı İslâmî Terimler Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara.
- Riyâhî, Muhammed Emîn. (1995), *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı* (Çev. Mehmet Kanar), İnsan Yayınları, İstanbul.
- Saraç, M. A. Yekta. (2010), *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Belâgat*, Gökkuşbu Yay., İstanbul.
- Seyyid Fâzıl Mehmed Paşa. (2010), *Şerh-i Evrad-ı Mevleviyye* (Haz. Tahir Galip Seratlı), Rûmî Yayınları, Konya.
- Şafak, Yakup. (2009), “Mevlânâ'ya Atfedilen ‘Yine Gel...’ Rubâîsine Dair”, *Tasavvuf-İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 24, 75-80.
- Tavukçu, O. Kemâl. (2005), *Dede Ömer Rûşenî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Suna Yayınevi, Erzurum.
- Tulum, Mertol. (2017), *Tarihî Metin Çalışmalarında Usul (Nâme-i Kudsi'nin Yayınlanmış Metninden Derlenen Verilerle)*, Çizgi Kitabevi, Konya.

Yazar, Sadık. (2020), “Bakir Bir Araştırma Sahası Olarak Osmanlı Tercüme Geleneği”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 60, S. 1, 153-178.

İnternet Bağlantıları;

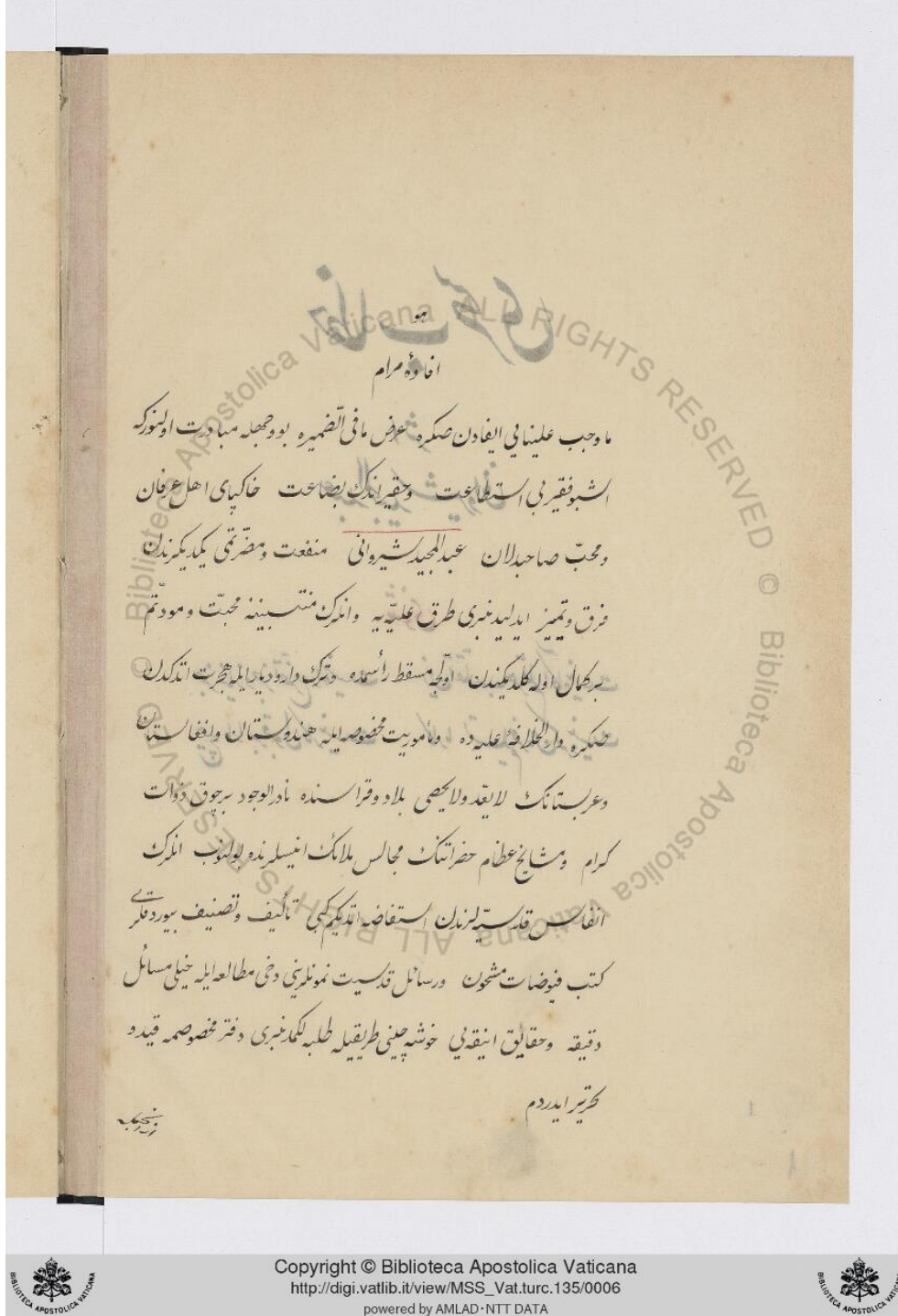
Ayet tercümeleri ve okunuşları için; Erişim T.: 16.06.2022 <https://acikkuran.com/>

Tarih çevirme için; Erişim T.: 16.06.2022 <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/>

Eserin Dijital Formu için; Erişim T.: 16.07.2022 https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.turc.135

Farsça şiir/şairler için; Erişim T.: 16.06.2022 <https://ganjoor.net/>

Ekler

1b

HİKMET - ԻԿՄԵՏ - ԻԿՄԵՏ

HİKMET- AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
YIL 8, SAYI 17, GÜZ 2022
ISSN: 2458- 8636

